

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Διπλωματική Εργασία

***Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΥΡΙΑΣ- ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ
ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ (ΤΙΓΡΗ- ΕΥΦΡΑΤΗ) ΑΠΟ ΤΟ 1930 ΕΩΣ ΤΟ 2012***

Αλεξία Ι. Κασίλα

Πειραιάς, 2012

Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΥΡΙΑΣ- ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ ΤΩΝ ΠΟΤΑΜΩΝ ΤΙΓΡΗ ΚΑΙ ΕΥΦΡΑΤΗ ΑΠΟ ΤΟ 1930 ΕΩΣ ΤΟ 2012.

Αλεξία Ι. Κατσίλα

Σημαντικοί Όροι: Ύδατα, Εξωτερική Πολιτική, Ρεαλισμός, Θρησκεία

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το ζήτημα της εκμετάλλευσης των υδάτων καθίσταται ολοένα και σημαντικότερο για τις διεθνείς σχέσεις, κυρίως σε περιοχές όπως η Μέση Ανατολή, όπου φαίνεται να μην επαρκεί για να καλύψει τις ανάγκες των κρατών. Επίσης, σημεία προβληματισμού εγείρονται από την αδιαφανή κατανομή του νερού μεταξύ παροχθίων κρατών, όπως στην περίπτωση της Συρίας και της Τουρκίας αναφορικά με τους ποταμούς Τίγρη και Ευφράτη.

Κύριοι στόχοι της εργασίας αυτής είναι να αποδείξει α) την πολιτική σημασία του ύδατος ως παράγοντα λανθάνουσας ισχύος και β) ότι τα κράτη για να αυξήσουν την ισχύ τους ή ακόμη και για να μη μεταβληθεί η ισχύουσα κατάσταση τους πράττουν με συγκεκριμένο πάντα τρόπο (εργαλειοποιώντας στοιχεία όπως η θρησκεία ή το εμπόριο), όπως επαληθεύεται, εάν εγκύψουμε στη θεωρία του πολιτικού ρεαλισμού.

Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης παρουσιάζουν μία μετάλλαξη στη σύγκρουση μεταξύ των δύο χωρών τη τελευταία δεκαετία, η οποία προέκυψε από την αλλαγή της τουρκικής πολιτικής αντίληψης για τον τρόπο άσκησης της εξωτερικής πολιτικής. Το ζήτημα των υδάτων είναι θέμα επιβίωσης πια για το τουρκικό κράτος σε τέτοιο βαθμό, ώστε η στάση του να είναι υποβόσκουσα επιθετική με βλέψεις ανάπτυξης μίας Τουρκίας χαλιφατικού τύπου υπό τον μανδύα του φιλειρηνισμού και της οικονομικής αλληλεγγύης.

Ευχαριστίες

Μια διαδρομή, που μόλις ολοκληρώνεται... Μία πορεία συνεπικουρούμενη της βιβλιογραφικής θεωρίας και πράξης. Για να συνθέσεις τις διαφορετικές γνώσεις σε κάτι χειροπιαστό, για να διαβεβαιώσεις τουλάχιστον τον εαυτό σου ότι προσπάθησες. Βέβαια, η 'του ενός ανδρός αρχή' δεν έχει θέση εδώ. Όχι γιατί αντιτιθόμαστε, αν και χαριτολογώντας έχουμε προφανείς λόγους, στο φύλο, αλλά διότι υπερθεματίζουμε την ομαδικότητα που απαιτείται στο στίβο της έρευνας. Τελικά, είναι αναπόσπαστο κομμάτι μιας διπλωματικής μελέτης να υποστηρίζεις από ψύχραιμες ματιές, να καθοδηγείς, να συνδιαλέγεις.

Πρώτη στην 'ιεραρχία' της συμβολής, η τριμελής επιτροπή των καθηγητών.

Ευχαριστώ, καταρχάς, τον επιβλέποντά μου Καθηγητή Π. Ήφαιστο, αυτό το 'ατίθασο' ερευνητικό πνεύμα, που τόσο συγκινεί και παρακινεί την ανήσυχη φύση μου... Τον ευχαριστώ θερμά για την εμπιστοσύνη που μου επέδειξε, για τις πολύτιμες συμβουλές, για την καθοδήγηση.

Για τον ενικό, εν τέλει, της προσφώνησης που λειτούργησε για μένα 'πληθωριστικά'.

Ευχαριστώ, θερμά, τον Καθηγητή Αθ. Πλατιά και τον Αναπληρωτή Καθηγητή Αρ. Τζιαμπίρη, μέλη της τριμελούς επιτροπής, για την αποδοχή τους να χαρίσουν την επιστημονική τους επάρκεια στην αξιολόγηση του όλου εγχειρήματος. Η διακριτή τους παρουσία αποτελεί τη μέγιστη τιμή.

Τέλος, απευθύνω το μέγιστο της ευγνωμοσύνης μου στην οικογένεια μου και τους δικούς μου ανθρώπους για τις «ενέσεις» υποστήριξης. Τους οφείλω, λιτά και απέρριπτα, τα πάντα...

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Κεφάλαιο 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ 5

Κεφάλαιο 2: Η ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ 9

**Κεφάλαιο 3: Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΝΕΡΟΥ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ
ΛΑΘΑΝΟΥΣΑΣ ΙΣΧΥΟΣ ΣΤΗΝ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ** 14

- ❖ Το Διεθνές Δίκαιο για τα Ύδατα

**Κεφάλαιο 4: ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ- ΑΜΥΝΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ** 26

- ❖ Ο Αμυντικός Ρεαλισμός
- ❖ Ο Επιθετικός Ρεαλισμός

Κεφάλαιο 5: Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΥΡΙΑΣ- ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ

ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ (ΤΙΓΡΗ- ΕΥΦΡΑΤΗ) ΑΠΟ ΤΟ

33

1930 ΕΩΣ ΤΟ 2001

- ❖ Για το Έδαφος
- ❖ Για το Κουρδικό Ζήτημα
- ❖ Πρόγραμμα Νοτιοανατολικής Τουρκίας (*Güneydoğu Anadolu Projesi- GAP*)
- ❖ Το Πρωτόκολλο του 1987 για τα Ύδατα μεταξύ Συρίας και Τουρκίας
- ❖ Peace Pipeline Project
- ❖ Τα Φράγματα

Κεφάλαιο 6: Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΥΡΙΑΣ- ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ

ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ (ΤΙΓΡΗ- ΕΥΦΡΑΤΗ) ΑΠΟ ΤΟ

55

2002 ΕΩΣ ΤΟ 2012

Βιβλιογραφία

69

Ελληνική (Βιβλία και άρθρα)

Ξενόγλωσση (Βιβλία και άρθρα)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ζήτημα της εκμετάλλευσης και κατανομής των υδάτων του Τίγρη και του Ευφράτη είναι πολυσχιδές. Το νερό είναι πρωτεύουσας σημασίας για την επιβίωση των ατόμων άρα και των κρατών. Πέραν της βιολογικής του χρησιμότητας, πρόκειται για ένα αγαθό που επηρεάζει εξίσου την οικονομία και εν τέλει, την πολιτική. Δεν είναι φυσικά απαραίτητο να αναλυθεί η σημασία του για τον πρωτογενή τομέα της οικονομίας- την κτηνοτροφία, τις καλλιέργειες, τα αρδευτικά έργα- αλλά είναι αξιομνημόνευτη η ανάλυση του ως μέσο της διπλωματίας των εθνών- κρατών.

Είναι, επίσης, αδιαμφισβήτητο το γεγονός πως στον αιώνα μας οι υδάτινοι πόροι μειώνονται. Η καλπάζουσα οικολογική καταστροφή εξαιτίας της ανθρώπινης δραστηριότητας μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση, σε συνάρτηση με την υπερβολική αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού έχουν συνεισφέρει δραματικά στις μεταβολές του υδροφόρου ορίζοντα. Χωρίς να ενστερνιζόμαστε μαλθουσιανού τύπου θεωρίες, κατά τις οποίες, μαθηματικά, θα οδηγηθούμε σε μία απαρέγκλιτη πορεία αύξησης του πληθυσμού σε τέτοιο βαθμό, ώστε οι φυσικοί πόροι να μην επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες όλων και τελικά, να είναι αναπόφευκτη η κατακόρυφη θνησιμότητα μέχρι να επιτευχτεί και πάλι ισορροπία στο φυσικό περιβάλλον· είναι γνωστό, πλέον και αναντίρρητο πως, το νερό δε θα επαρκεί για την κάλυψη των αναγκών μεγάλου μέρους του πληθυσμού, ειδικά σε άγονες ή ημιάγονες περιοχές, όπως η Μέση Ανατολή.

Στην περιοχή αυτή παρατηρείται αλματώδης αύξηση των γεννήσεων και ταυτόχρονη μείωση του νερού που αναλογεί ανά άτομο, αφού οι βροχοπτώσεις είναι ελάχιστες και η ροή των ποταμών (όπως θα εξηγηθεί αναλυτικότερα στη συνέχεια) είναι ακανόνιστη και ελλειμματική, ως απόρροια των βιομηχανικών και αρδευτικών έργων που εκμεταλλεύονται τα νερά τους. Είναι αναγκαίο να σημειωθεί πως οι ποταμοί διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο στην ανάπτυξη των κρατών της συγκεκριμένης

περιφέρειας, αφού μέσω αυτών, εκτός από την ύδρευση, παρέχεται και η ηλεκτρική ενέργεια. Διαπιστώνεται, λοιπόν, πως σχεδόν όλοι οι τομείς του ατομικού και δημοσίου βίου, εκτός από αλληλένδετοι έχουν και ένα κοινό σημείο: την ανάγκη για τη μέγιστη εκμετάλλευση του εθνικού ύδατος.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, εξάγεται εύκολα το συμπέρασμα πως το νερό έχει κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά, αλλά έχει και πολιτικά χαρακτηριστικά. Η εξακρίβωση της χρήσης του ως εργαλείο της πολιτικής εξουσίας στο κρατικό επίπεδο και, εκ των υστέρων, σε περιφερειακό ή διεθνές επίπεδο- στην εποχή μας όπου η σημασία του, λόγω επικείμενης έλλειψής του, αυξάνεται- υπήρξε η κύρια αιτία συγγραφής της παρούσας έρευνας. Δηλαδή, ο τρόπος που ένα φυσικό και ελεύθερο αγαθό μπορεί να λειτουργήσει ως παράγοντας διπλωματικής ισχύος και άσκησης πίεσης προς την εξυπηρέτηση και εξασφάλιση των εθνικών συμφερόντων, κυρίως των κρατών που είναι γεωγραφικά και ιστορικά προικισμένα να κατέχουν πηγές του υδροφόρου ορίζοντα στα εδάφη τους έναντι εκείνων που δεν έχουν παρόμοια τύχη. Επιπρόσθετα, η επιλογή της Συρίας και της Τουρκίας και των σχέσεών τους προς περιπτωσιολογική μελέτη του εν λόγω θέματος βασίζεται στις συνεχείς ρήξεις τους, επί δεκαετίες, για τα νερά των ποταμών Ευφράτη και Τίγρη και την ποικιλία των θεμάτων που κάλυπταν με διμερείς συμφωνίες, τις οποίες όμως καταπατούσαν συστηματικά και οι δύο. Οπωσδήποτε, μία τέτοια συνέχεια στις διεθνείς σχέσεις, σε μία περιοχή που τανίζεται από εθνικιστικούς, θρησκευτικούς και ανθρωπολογικούς τριγμούς για αιώνες, καταδεικνύει πως πρόκειται για ένα αντικείμενο έρευνας με πλείστα ευρήματα προς εξέταση καθώς η κατανόηση των άμεσων και έμμεσων μηχανισμών άσκησης εξωτερικής πολιτικής είναι πεδίο πρόκλησης για ανήσυχες φύσεις στη διεθνολογική επιστήμη.

Παρουσιάζοντας επιγραμματικά το πλαίσιο ανάλυσης, στο πρώτο κεφάλαιο προσεγγίζεται η θρησκεία του Ισλάμ, οι απαρχές της και ο τρόπος που, τελικά, το περιεχόμενο των διδαχών της συνέδεσε ετερόκλητες πληθυσμιακές ομάδες δημιουργώντας μία δυναμική ενότητα. Τονίζονται τα χαρακτηριστικά του Ισλάμ που οδηγούν στη σύγχρονη εικόνα των θεοκεντρικών ανατολικών κρατών και επίσης, τα χαρακτηριστικά του, που θέτουν τις βάσεις για τις πολιτικές ηγεσίες να

χρησιμοποιούν τη θρησκεία για να χειραγωγήσουν τον λαό και να εξυπηρετήσουν συμφέροντα, εντός και εκτός συνόρων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, προσεγγίζεται στενά το νερό ως πολιτικό στοιχείο και εξετάζονται οι συγκρούσεις (αίτια, αφορμές) που έχουν γίνει σε διασυνοριακές περιπτώσεις εκμετάλλευσής του. Γίνεται ακόμη λόγος για τη διεθνή νομολογία αναφορικά με τα ύδατα υπό αμφιταλαντευόμενο καθεστώς και προτείνονται πιθανοί τρόποι επίλυσης των διεθνών διαφορών.

Στη συνέχεια, γίνεται μία σύντομη ανασκόπηση της μίας από τις δύο κυρίαρχες θεωρίες ανάλυσης στις διεθνείς σχέσεις, του ρεαλισμού. Επιλέχθηκε αυτή η θεωρία ως θεωρητικό υπόβαθρο για τη συγκεκριμένη εργασία, επειδή είναι η πιο μεστή επιχειρημάτων και εμπειρικά επαληθεύσιμη θεωρία για τη φύση των εθνών- κρατών και τα κίνητρά τους. Ιδιαίτερη μνεία έχουν τα κύρια σημεία του αμυντικού ρεαλισμού του Kenneth Waltz και τα, αντίστοιχα, του επιθετικού ρεαλισμού του John Mearsheimer.

Ύστερα, στο τέταρτο κεφάλαιο, ξεκινά το ερευνητικό κομμάτι της εργασίας αναφορικά με την περιπτωσιολογική μελέτη Συρίας- Τουρκίας για την περίοδο 1930-2001. Αναλύονται, οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες αυτής της περιόδου, οι προσπάθειες διμερών επαφών για την ισόρροπη και δίκαιη κατανομή των προνομίων τους από τον Τίγρη και τον Ευφράτη, τα σημεία τριβής από το κοινό παρελθόν τους και ο ρόλος της ανθρωπολογικής ετερότητας. Παράλληλα, αναγνωρίζονται τα αίτια και οι αφορμές που συγκαλύπτονται στις διαδικασίες άσκησης εξωτερικής πολιτικής, με τη βοήθεια της θεωρίας του επιθετικού ρεαλισμού από μέρους της τουρκικής πλευράς.

Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο καταλήγει το ερευνητικό μέρος με την αναφορά στην περίοδο από το 2002 και μετά και την εξέλιξη των τουρκοσυριακών σχέσεων σχετικά με το συγκεκριμένο ζήτημα. Παρακολουθώντας την πορεία τους και τις ίδιες

πτυχές με το προηγούμενο κεφάλαιο, έρχεται στο φως η επαναστατική μετάλλαξη της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής μετά την άνοδο του Κόμματος της Δικαιοσύνης και της Ανάπτυξης στην ηγεσία της χώρας. Με φάρο της νέες αξίες και κυρίως τον Ισλαμισμό, παρουσιάζεται ένα νέο δόγμα κατευθύνσεων για την αύξηση της ισχύος της Τουρκίας και τον αναμφίβολο ρόλο της, όχι απλώς ως μεγάλη περιφερειακή δύναμη αλλά, ως τη μεγαλύτερη περιφερειακή δύναμη, όπως αποδεικνύεται και στη διαχείριση των υδάτων των δύο ποταμών. Η ταύτιση του νέου μοντέλου άσκησης πολιτικής με τα στοιχεία της θεωρίας του αμυντικού ρεαλισμού γίνεται προσπάθεια να κατασταθεί σαφής.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Τον 7^ο αιώνα μ.Χ. στην περιοχή της σημερινής Σαουδικής Αραβίας αναπτύχθηκε ένα θρησκευτικό κίνημα, το Ισλάμ, το οποίο κατέληξε να είναι ένα από τα ισχυρότερα παγκοσμίως, να είναι η δεύτερη μεγαλύτερη θρησκεία αριθμώντας περί τα δισεκατομμύρια πιστών. Η κύρια διαφορά του από τις άλλες επίσημες θρησκείες είναι πως έχει έντονο το θεοκρατικό (θρησκευτικό-πολιτικό) στοιχείο. Δηλαδή, το κράτος και η κοινωνία συνδέονται άρρηκτα με το θείο και τις διδαχές των ιερών κειμένων (το κείμενο του Κορανίου και ένα πλήθος από ανεξάρτητα κείμενα με κανονιστικό περιεχόμενο, που ερευνούν και αναλύουν με διαφορετικό τρόπο το καθένα το περιεχόμενό του, τα επονομαζόμενα ως Σόννα) και εξαρτώνται άμεσα από αυτά (Rodinson, 1980). Αυτή ακριβώς η πολιτική εναρμόνιση θρησκείας και κοινωνίας λειτούργησε καταλυτικά ώστε να ξεπεραστούν οι φυλετικές διαφορές (οι δεσμοί αίματος) και η επερχόμενη ομοιογένεια του πληθυσμού της περιοχής να βασιστεί τελικά στο Ισλάμ, επειδή η δημιουργία εθνικών συνόρων και εθνικών ταυτοτήτων, που να βασίζονται στην κοινή γλώσσα ή παράδοση ήταν τόσο επισφαλής ώστε να θεωρηθεί πιο αποτελεσματική η χρήση της θρησκείας, ως συνδετικός ιστός των διαφόρων κοινοτήτων από τους αρχηγούς των φυλών τους. Ως αποτέλεσμα αυτού, γεννήθηκε μια τεράστια αυτοκρατορία που απαρτιζόταν από ένα εκπληκτικό συνονθύλευμα λαών, οι οποίοι θεωρούσαν εαυτούς ισάξιους και ισότιμους παρά τις όποιες διαφορές τους ακριβώς λόγω της πίστης που τους ένωνε. Ήδη από την εποχή του Μωάμεθ, η διδασκαλία του και το έργο του αφορούσαν το τρίπτυχο της πολιτείας, την κοινωνίας αλλά και του κράτους· ως απόλυτος άρχοντας, υπήρξε ο αρχιστράτηγος, ο υπεύθυνος για την συλλογή των φόρων, η ενσάρκωση του δικαίου και της τιμωρίας των αδίκων. Όλα τα ανωτέρω εξηγούν πως, η γραπτή παράδοση των Μουσουλμάνων τους υποδεικνύει ότι η θρησκεία και το κράτος είναι ένα και το αυτό, είναι ταυτόσημα (Lewis, 2010).

Ειδικότερα, η μουσουλμανική πίστη παρουσιάζει μια εκλεπτυσμένη κοσμοθεωρία - η λέξη «Ισλάμ» είναι αραβικής προέλευσης και σημαίνει ότι ο πιστός υποβάλλει την θέλησή του στο Θεό- η σημασία της οποίας δύναται να αναζητηθεί, να αφορά και να

καθοδηγεί την ιδιωτική αλλά και την κοινωνική σφαίρα. Με βάση αυτή την κοσμοθεωρία, οι ιθύνοντες ήταν και είναι, ταυτόχρονα, πολιτικοί και πνευματικοί αρχηγοί. Οι μουσουλμάνοι δηλαδή πιστεύουν πως η νομιμοποίηση της κρατικής εξουσίας, οι νόμοι και οι θεσμοί (δικαιοσύνη, εκπαίδευση, κοινωνική πρόνοια) έχουν τις ρίζες τους στις επιταγές του Ισλάμ. Επειδή, η θρησκεία ανέκαθεν λειτουργούσε ως σημείο καταφυγής σε περιόδους κρίσεων, είτε αυτές ήταν κοινωνικής φύσης είτε εθνικής, σε περιόδους που οι πιστοί ή εκείνοι που τους κυβερνούν θεωρούν ότι απειλείται η καθεστηκυία τάξη από εχθρούς εκτός των συνόρων αλλά και εντός των συνόρων (το κράτος υπάρχει για να διαφυλάττει και να προωθή τον απόλυτο θείο νόμο), παρουσιάζεται και αναπτύσσεται ραγδαία ο θρησκευτικός φανατισμός πολλές φορές ως υποκινούμενος πολιτικός μηχανισμός (Νικολαΐδης, 2007).

Πιο συγκεκριμένα, στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα με την αλλαγή που προκλήθηκε στην ισορροπία δυνάμεων στο διεθνές σύστημα, από διπολικό σε πολυπολικό και έντονα παγκοσμιοποιημένο, εξαιτίας της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης, παρουσιάστηκε μια νέα τάση εσωστρέφειας στον ισλαμικό κόσμο. Οι δυτικές αποικιακές δυνάμεις είχαν μεταμορφώσει δραστικά τη φύση του πολιτικού και κοινωνικού συστήματος των κρατών της Μέσης Ανατολής και τις μεταξύ τους σχέσεις. Αναντίρρητα, λοιπόν, για λόγους επιβίωσης της πολιτισμικής τους παράδοσης έναντι του δυτικού αξιακού συστήματος, το οποίο κυριάρχησε διεθνώς, η πολιτική ρητορική των ηγετών της περιοχής βασίστηκε στην ισλαμική πολιτική θεωρία, ακόμα και σε κράτη που είχαν απεκδυθεί το θρησκευτικό μανδύα, όπως η Τουρκία, γιατί ο εθνικισμός και η θρησκεία είναι ακόμη και στις μέρες μας ποικιλοτρόπως αλληλένδετα. Οι περισσότεροι μουσουλμανικοί λαοί συνδέονται άρρηκτα μέσω της γλώσσας και της θρησκείας τους αλλά στις μετα- αποικιακές δεκαετίες, η αναβίωση εθνικιστικών οραμάτων έβλαψαν σοβαρά την ενότητά τους. Η συνύπαρξη και η ομογενοποίηση του κράτους αυτών των πολιτισμών είναι σχεδόν αδύνατη κυρίως επειδή η δογματική, άρα και πολιτική διχογνωμία στο Ισλάμ είναι πάρα πολύ έντονη. Παρά την ρητορική μουσουλμάνων ηγετών πως η πρώτιστη ταυτοποίηση των λαών αυτών δεν είναι εθνική, φυλετική ή ταξική αλλά θρησκευτική, η προαναφερόμενη ποικιλομορφία έχει τόσο δυναμικά στοιχεία ώστε να είναι σχεδόν αφελής η άποψη πως μπορούν να παραμεριστούν αυτές οι αποκλίσεις και το σύνολο του ισλαμικού κόσμου να αποτελέσει το εναλλακτικό στοιχείο της Δύσης,

ακόμα και υπό μετριοπαθή μορφή (Μαρκεζίνης, 2009). Ακριβέστερα, η πολιτική χρήση της θρησκείας είναι ένα ιδιαίτερα δύσκολο πεδίο και η εφαρμογή αυτής της τεχνικής ριψοκίνδυνη, κυρίως επειδή αγγίζει ψυχολογικούς παράγοντες σημαντικής πόλωσης για τα άτομα· παράγοντες απέναντι στους οποίους στέκονται ακλόνητα και δύσκολα μεταβάλλουν τη θέση τους, όπως η ταυτότητα, η ηθική και ο τρόπος που αντιλαμβάνονται τον κόσμο (Lewis, 2010).

Ο σύγχρονος ακαδημαϊκός δημόσιος διάλογος δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη θέση της θρησκείας στην υπόσταση των κρατών δίνοντας έμφαση στα νεοσύστατα μουσουλμανικά κινήματα ή και κόμματα που εισέρχονται στον πολιτικό στίβο με αυτή την ιδιότητα. Όσον αφορά τη δεύτερη περίπτωση, η πολιτικοποίηση του Ισλάμ είναι ξεκάθαρη και για να συμβεί είναι φυσικά αναγκαίο να υποστηρίζεται από το ενυπάρχον πολιτικό περιβάλλον, όπως συμβαίνει στα μεσανατολικά κράτη, στα οποία η θρησκεία έχει ακόμη πρωτεύοντα ρόλο σε αντίθεση με εκείνα της Δύσης. Αναλυτικότερα, είναι απαραίτητη η οργάνωση των θεσμών του κράτους έτσι, ώστε να προτρέπεται και να προέχει σε πολλές περιπτώσεις, η χρήση της θρησκείας για την επίτευξη σκοπών και οι κυβερνήσεις των κρατών να είναι θετικά προσκείμενες στη χρήση αυτή στο πεδίο της δημόσιας ζωής. Ως επαλήθευση των παραπάνω, μαρτυρείται στις ημέρες μας η αναβίωση της ισχύος του Ισλάμ ως απόρροια της, για δεκαετίες, δυτικής πολιτικής σε αυτές τις περιοχές, η οποία δεν σεβάστηκε την πολιτισμική και ανθρωπολογική ετερότητα αλλά αντίθετα είχε ως στόχο τον βίαιο και, ουσιαστικά, αδύνατο εκδυτικισμό τους. Κάθε θρησκευτική αναβίωση έχει πάντα έντονα πολιτικό περιεχόμενο, όταν στηρίζεται σε πολιτικές οργανώσεις και δίκτυα που φέρουν δυνατό αίσθημα της θρησκευτικής τους ταυτότητας και ως εκ τούτων, μπορεί να επηρεάσει την πολιτική εξουσία και να σημειωθούν αλλαγές στο πολιτικό σύστημα (Altinordu, 2010). Τα ισλαμικά κινήματα διακηρύττουν έναν νέο τρόπο ζωής με κύριο φορέα του το Ισλάμ, η εγκόλπωση του οποίου θα πλάσει μία σύγχρονη ισλαμική κοινότητα και κοινωνία που θα μεταλλάξει, εν τέλει, το ίδιο το κράτος (Eligur, 2010). Πηγή έμπνευσης για πολλούς ισλαμικούς κύκλους (επιχειρηματίες, πολιτικούς, διανοούμενους), οι οποίοι προωθούν και στηρίζουν οικονομικά τέτοιες κινήσεις για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντά τους ενάντια σε επιχειρήσεις ή άλλα κόμματα, είναι τα κινήματα της δεκαετίας του '60. Το πολιτικό Ισλάμ έχει οργανωμένα δίκτυα και θεωρείται η κινητήρια δύναμη απόκρουσης του δυτικού και

παγκοσμιοποιημένου συστήματος με το παράλληλο προσωπείο απαίτησης ενός πιο δημοκρατικού και ισότιμου για όλους τρόπου ζωής. Για παράδειγμα, το Κόμμα της Δικαιοσύνης και της Ανάπτυξης (JDP) στην Τουρκία χρησιμοποίησε επιτυχώς το αίτημα για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι η πολιτική ευκαιρία επανατοποθέτησης των επιταγών Ισλάμ στη κρατική δομή. Προσέθεσε στην πολιτική του ατζέντα τα κριτήρια του Λουξεμβούργου για την επίτευξη της σύνδεσης με την Ευρώπη ρητορεύοντας υπέρ αυτών και των πλεονεκτημάτων που θα έφεραν σε εθνικό επίπεδο για την Τουρκία. Έτσι, το συγκεκριμένο θέμα βοήθησε σε μεγάλο βαθμό τους Τούρκους ισλαμιστές να μειώσουν την ισχύ των Κεμαλιστών αντιπάλων τους. Το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας (NSC) δε διευθύνεται πια από τους στρατιωτικούς αλλά από πολίτες (*Eligur, 2010*). Ακόμα και στα πρόσφατα γεγονότα στην Αίγυπτο, τη Λιβύη και την Συρία οι κινητήριες δυνάμεις θα ήταν οξυδερκές να αναζητηθούν σε παρόμοιου είδους παραδείγματα αιτίου- αιτιατού.

Συμπερασματικά, το φαινόμενο του «πολιτικού Ισλάμ» θεμελιώνεται σε τρεις παράγοντες. Αρχικά, στην ύπαρξη πολιτικής ευκαιρίας που να ευνοεί τη δομή του. Ύστερα, στην θέληση της εκάστοτε ελίτ να διαθέσει οργανωτικούς και οικονομικούς πόρους και τέλος, στην διαχείριση της εικόνας του ώστε να αγγίζει τις ανάγκες και των μη Μουσουλμάνων για να μη δεχτεί την αντίδρασή τους και αν είναι δυνατόν, να το υποστηρίξουν έστω ως ένα βαθμό πιστεύοντας ότι μπορεί να εξυπηρετήσει και τους ίδιους περισσότερο από το υπάρχον σύστημα (*Eligur, 2010*). Η μέγιστη σημασία της αναβίωσης της θρησκείας ως λανθάνων παράγοντας ισχύος στη Μέση Ανατολή είναι, πώς αυτά τα πολιτικό- θρησκευτικά κινήματα που βρέθηκαν στην εξουσία με ισχυρή πλειοψηφία (όπως στην Τουρκία), στο σύγχρονο παγκόσμιο σύστημα που τείνει να είναι προσφιλές στις αρχές της Γαλλικής Επανάστασης (η θρησκεία εξοβελίστηκε προς χάριν του έθνους/λαού), θα συνεχίσουν την πορεία τους χωρίς αντιδράσεις και με τί αποτελέσματα, ενώ στηρίζονται στην πεποίθηση πως πρέπει να αποκαταστήσουν τη φύση της ισλαμικής θρησκείας ενάντια στη δυσφήμισή της ως μία οπισθοδρομική πίστη, χωρίς ίχνος σεβασμού στον πολιτισμό και πως η δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν είναι ξένα προς αυτήν.

Η σημασία της θρησκείας για τον καθορισμό της ατομικής αλλά και της εθνικής ταυτότητας και της εργαλειακής χρήσης της για την αύξηση της σχετικής ισχύος της πολιτιστικής διπλωματίας, είναι που θα εξεταστούν σε μεγάλο βαθμό από την παρούσα εργασία.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΝΕΡΟΥ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΛΑΝΘΑΝΟΥΣΑΣ ΙΣΧΥΟΣ ΣΤΗΝ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ

“The only constant in foreign policy is geography” Bismarck

Το νερό, εκτός από ύψιστο παράγοντα βιολογικής επιβίωσης του ανθρώπινου οργανισμού αποτελεί και ύψιστο παράγοντα λανθάνουσας ισχύος των εθνών-κρατών. Εξ υπαρχής, είναι ασφαλές να θεωρήσουμε πως η διαχείριση των υδάτων είναι τρόπος άσκησης πολιτικής που γίνεται πιο έντονη σε περιοχές σπανιότητας του, καθώς συμπλέκει τη δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ του εσωτερικού και του εξωτερικού περιβάλλοντος των εθνικών συστημάτων.

Ποιος άλλος παράγοντας, παρά το νερό, θα μπορούσε να προσφέρει αδιάσειστες αποδείξεις για την σημασία της πολιτικής γεωγραφίας; Οι πολιτικές πράξεις και τα αποτελέσματά τους συνδέονται άρρηκτα με την γεωγραφία, όπως έχει αποδειχθεί ήδη στην ιστορία από το ξέσπασμα δύο παγκοσμίων και αμέτρητων περιφερειακών πολέμων. Πιο αναλυτικά, ο Α' και ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν αποτέλεσμα επέκτασης με απώτερο στόχο την απόκτηση «ζωτικού χώρου» (*Lebensraum*), όπως επισημαίνεται στην περίφημη πλέον θεωρία του Ratschel. Οι συνεχείς ανακατατάξεις των εθνικών συνόρων, παρά τις ισχύουσες διατάξεις του ΟΗΕ περί απαραβίαστου των και κατά όποιων αλλαγών των, συναντώνται και στο σύγχρονο πολυπολικό διεθνές σύστημα. Είναι ενδεικτική η δημιουργία νέων ανεξάρτητων εθνών-κρατών μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας στον 20^ο αιώνα και ακόμα περισσότερο, η πρόσφατη αναγνώριση του Κοσσυφοπεδίου ως κράτος).

Ειδικότερα σε περιοχές που απαντώνται μακροχρόνιες διασυνοριακές κρίσεις, εξαιτίας της αντίφασης των κρατικών δομών με την γεωγραφία όπως στη Μέση Ανατολή, η διαχείριση των υδάτινων πόρων είναι ένα ακανθώδες ζήτημα. Σε αυτές

τις περιοχές το κλίμα είναι άγονο έως ημιάγονο, αφού οι βροχοπτώσεις είναι αβέβαιες και ακανόνιστες και παράλληλα, η πληθυσμιακή αύξηση είναι κατακόρυφη και το 50% των ποταμών είναι διασυννοριακοί οπότε οι υπάρχοντες υδάτινοι πόροι, είτε ανανεώνονται είτε όχι, είναι πεπερασμένοι (Μάζης, 1996). Την περασμένη δεκαετία το θέμα του νερού αποτυπώθηκε ως το πιο θεμελιώδες ζήτημα για την σταθερότητα και την ειρήνη στην εν λόγω περιφέρεια (Çarcoğlu and Eder, 2001). Η μελλοντική ανάγκη για νερό επηρεάζει τους εκπρόσωπους των κυβερνήσεων στην πορεία των διαπραγματεύσεων που θα ακολουθήσουν με τα γειτονικά τους κράτη, επειδή τα συμφέροντά τους συμπλέκονται έντονα. Ταυτόχρονα, εσωτερικοί παράγοντες κοινωνικής σταθερότητας και εθνικού κύρους επηρεάζουν τις διεθνείς συγκρούσεις (όπως θα επιδιώξουμε να δείξουμε στη συνέχεια και για την Τουρκία και το «Σχέδιο Ανάπλασης της Νοτιοανατολικής Τουρκίας» (GAP)) επειδή η εκμετάλλευση του υδροφόρου ορίζοντα μπορεί να χρησιμοποιηθεί με την υπόδειξη πραγματικής ή μελλοντικής απειλής και ως εκ τούτου, να προτάσσεται η ενότητα του λαού και η υποστήριξη των κυβερνήσεων ενάντια σε εκείνους που απειλούν να στερήσουν το πολύτιμο αυτό αγαθό. Με αυτό τον τρόπο αποσιωπώνται εσωτερικά προβλήματα και η τυχόν υπάρχουσα δυσαρέσκεια για τις κυβερνήσεις.

Η περίπτωση του Τίγρη και του Ευφράτη που επηρεάζει τρία κράτη (Τουρκία, Συρία, Ιράν) και τις μεταξύ τους σχέσεις είναι μέρος της ευρύτερης διένεξης των τριών αυτών μερών για την απόκτηση σχετικής ισχύος σε περιφερειακό επίπεδο. Εξετάζοντας το θέμα πιο ενδελεχώς αντιλαμβανόμαστε ότι οι συγκρούσεις για το νερό διαδραμάτισαν έναν καταλυτικό ρόλο στην διαμόρφωση κοινού μετώπου στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής μεταξύ της Συρίας και του Ιράκ εναντίον της Τουρκίας και η Τουρκία, με τη σειρά της, ενίσχυσε τους ήδη υπάρχοντες πολιτικούς, στρατιωτικούς και οικονομικούς δεσμούς της με το Ισραήλ. Έτσι, παρουσιάστηκε μία ανακατανομή των συμμαχιών στη Μέση Ανατολή, οι οποίες δημιούργησαν ένα νέο «παραλληλόγραμμο» που δικαιολογεί τις επαφές των κρατών στην περιοχή (Haftendorn, 2000).

Αιτίες Συγκρούσεων για το Νερό

<u>Τύπος Συγκρούσης</u>	Σύγκρουση για λόγους χρήσης	Σύγκρουση για λόγους μόλυνσης	Σύγκρουση σχετικής κατανομής μεταξύ των παροχθίων κρατών	Σύγκρουση απόλυτης κατανομής μεταξύ των παροχθίων κρατών
<u>Αιτίες Συγκρούσης</u>	Χρήση Νερού	Ποιότητα Νερού	Κατανομή Νερού	Κατανομή- Διαθεσιμότητα Νερού
<u>Παραδείγματα</u>	Δούναβης	Ρήνος	Ευφράτης, Τίγρης, Νείλος, Γάγγης	Ιορδάνης

Πηγή: Haftendorn H. (2000) Water and International Conflict. Third World Quarterly, 21 (1)

Συνήθως οι κρίσεις για τα ύδατα λειτουργούν ως εξαρτημένη μεταβλητή προϋπαρχουσών κρίσεων και αυξημένης έντασης μεταξύ των κρατών (Πίνακας). Είναι χαρακτηριστικό πως από τα 251 ποτάμια σε παγκόσμιο επίπεδο, που είναι σε διεθνές καθεστώς, για ελάχιστα από αυτά έχουν γίνει συμφωνίες σχετικά με το τρόπο διαχείρισής τους. Για τις ποτάμιες λεκάνες για τις οποίες υφίσταται τετελεσμένο συμφωνιών, πρόκειται για συμφωνίες σε διμερές επίπεδο. Όλες οι κρίσεις οφείλονται στο ότι δε συναντάται ισορροπία δυνάμεων, την οποία ανισορροπία και εκμεταλλεύεται το πιο ισχυρό κράτος (αυτό που κατέχει τις πηγές) για να αυξήσει την επιρροή του στα υπόλοιπα κράτη της περιοχής.

Ο Ευφράτης (*Furat/ Firat*) έχει τις πηγές του στην Ανατολική Τουρκία (Β. Κουρδιστάν), μεταξύ της λίμνης Βαν και της Μαύρης Θάλασσας σε γεωγραφικό πλάτος 40°Β. Ο μητρικός του κλάδος είναι ο λεγόμενος *Φουράτ Σου* ή *Καρά Σου*, ο οποίος πηγάζει στην περιοχή του Ερζερούμ και ενώνεται μετά από 450χλμ. με το νότιο κλάδο του Ευφράτη, *Μουράτ Σου*, στο Χαρπούτ (δυτικά της λίμνης Βαν). Κύρια μορφή ατμοσφαιρικών κατακρημνισμάτων και για τους δύο κλάδους είναι το χιόνι (Μάζης, 1996). Όπως ο Νείλος και ο Γάγγης, έτσι και ο Ευφράτης έχει την

χαρακτηριστική ιδιότητα να έχει ταχεία και αυξημένη ροή κοντά στην πηγή του, η οποία σταδιακά μειώνεται προς την λεκάνη απορροής λόγω της ευρείας χρήσης του από το κράτος στο οποίο πηγάζει (Τουρκία) και έτσι δεν εξυπηρετούνται πλήρως οι ανάγκες των άλλων παρόχθιων κρατών (*Haftendorn, 2000*).

Πηγή: BLOGSPOT (2011) *Euphrates River* [Online Image] Available from: <http://ustazkamal3449.blogspot.com/2011/05/fulfilment-of-prophecy.html> [Accessed 09/05/2012]

Ο Τίγρης πηγάζει και αυτός στα βουνά της Ανατολικής Τουρκίας (Β. Κουρδιστάν) και συγκεκριμένα, στο Ντιγιάρμπακιρ και συνενώνεται με τον δεύτερο κλάδο του, *Μπατμάν Σου*, στο Σεφάν. Ο Τίγρης ορίζει μια διεθνή ποτάμιο λεκάνη (*Shatt- Al-Arab*), την οποία μοιράζονται η Τουρκία, το Ιράκ, η Συρία και το Ιράν (*Μάζης, 1996*).

Πηγή: BLOGSPOT (2007) *Tigris River* [Online Image] Available from: <http://have-ye-not-read.blogspot.com/2007/01/aliciasiasite.html> [Accessed 09/05/2012]

Το πρόβλημα στην περιοχή του Τίγρη και του Ευφράτη λαμβάνει πολιτικό χαρακτήρα από τη στιγμή που, επί σειρά ετών, τα παρόχθια κράτη δεν συμφωνούν για την εκμετάλλευση των υδάτων τους. Η γεωπολιτική σημασία του Τίγρη και του Ευφράτη εξακριβώνεται από τρία στοιχεία: την εξασφάλιση των τροφίμων (καθώς τα παρόχθια κράτη βασίζονται στην γεωργία και την κτηνοτροφία), την παραγωγή υδροηλεκτρικής ενέργειας και την σταδιακή ανάπτυξη της βιομηχανίας για τα οποία συνάδουν άμεσα και οι δύο ποταμοί. Είναι εύλογο, λοιπόν, πως και η οικονομία είναι τομέας άσκησης πολιτικής, ιδίως όταν είναι τόσο στενά συνδεδεμένη με την επιβίωση ολόκληρου του πληθυσμού ενός κράτους ή και περισσότερων από ένα αγαθό, όπως το νερό. Λόγω της ανάπτυξης της τεχνολογίας στα αρδευτικά έργα και κυρίως για τα φράγματα, η διαχείριση του υδροφόρου ορίζοντα των κρατών έτυχε μεγάλης σημασίας, ιδιαίτερα για τα κράτη που δεν τους ανήκουν οι πηγές των ποταμών. Τα επιτεύγματα της μηχανικής και της αρχιτεκτονικής δημιουργούν μια νέα πραγματικότητα, στα πλαίσια της οποίας είναι δυνατό πια να χτίζονται φράγματα

πρωτοφανούς μεγέθους με εξαιρετικές δυνατότητες, οι οποίες κάποιες δεκαετίες νωρίτερα δε θα μπορούσαν ποτέ να υλοποιηθούν. Σύμφωνα με την Διεθνή Επιτροπή που έχει συγκροτηθεί για τα μεγάλα Φράγματα (*International Commission on Large Dams- (ICOLD)*), υπάρχουν ήδη 40.000 φράγματα σε ποταμούς σε όλο τον κόσμο και μόνο τα 5.000 από αυτά υπήρχαν πριν το 1950 (*Joint Report of Fact-Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*). Οποσδήποτε αυτά τα έργα προάγουν τον καθημερινό τρόπο ζωής εκατομμυρίων ανθρώπων αλλά έχουν και πολλά περιβαλλοντικά και κοινωνικά μειονεκτήματα. Οι πολίτες των παρόχθιων χωρών που λαμβάνουν νερό μετά τα φράγματα παρουσιάζουν έντονα προβλήματα υγείας εξαιτίας της μόλυνσης του νερού από την διεργασία που έχει δεχτεί. Αυτά τα έργα χρησιμεύουν και ως πολιτικό όπλο καθώς μπορούν να κατακρατήσουν ή και να σταματήσουν τη ροή των ποταμών για κάποιο διάστημα.

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας θα γίνει λόγος μόνο για την Τουρκία και την Συρία και την επιρροή των δύο ποταμών σε αυτές.

Η Συρία είναι παρόχθιο κράτος στον Ευφράτη έχοντας στην κατοχή της 17% της ποτάμιας λεκάνης, 24% της κοίτης του και μία αμφισβητήσιμη συνεισφορά 2% στην παροχή του Ευφράτη μέσω των παραποτάμων του, *Χαμπούρ* και *Μπαλίχ*. Ουσιαστικά, η παροχή τους θα έπρεπε να αποδίδεται στην Τουρκία καθώς τροφοδοτούνται από τουρκικούς υδροφόρους ορίζοντες αλλά την Συρία διατρέχει επί 44χλμ. η κυρίως κοίτη του ποταμού, οπότε θεωρεί εαυτόν ισότιμο παρόχθιο κράτος και σύμφωνα με τις *αρχές του Ελσίνκι*, ο ισχυρισμός της αραβικής χώρας είναι αποδεκτός (*Μάζης, 1996*).

Η Τουρκία, από την άλλη πλευρά, κατέχει το 25% της λεκάνης απορροής του Ευφράτη, το 41% της κυρίως κοίτης του και, το σημαντικότερο, συνεισφέρει περί τα 88-98% των υδάτων του. Ταυτόχρονα, έχει υπολογίσιμα ποσοστά συμμετοχής και στον Τίγρη (*Μάζης, 1996*). Ως αποτέλεσμα αυτών, η Τουρκία διεκδικεί το μεγαλύτερο ποσοστό εκμετάλλευσής τους, επειδή και οι δύο ποταμοί πηγάζουν από τα δικά της εδάφη προς τις γειτονικές αραβικές χώρες και, επιπρόσθετα, δε δέχεται ότι πρόκειται για «διεθνείς ποταμούς» όπως υποστηρίζουν η Συρία και το Ιράκ, αλλά ισχυρίζεται ότι είναι «διασυνοριακοί ποταμοί», οι οποίοι και πηγάζουν στην τουρκική επικράτεια.

Δε πρόκειται για ένα ελαφρύ ζήτημα ορολογίας· το διεθνές Δίκαιο προβλέπει διαφορετικές διατάξεις για τους μεν και τους δε. Οι διασυνοριακοί ποταμοί και παραπόταμοί τους διέπονται από τα δικαιώματα εθνικής κυριαρχίας των κρατών, ενώ για τους διεθνείς ποταμούς όλα τα παρόχθια κράτη έχουν ίσα δικαιώματα. Επίσης, δεν αναγνωρίζει ούτε καθεστώς συνιδιοκτησίας των ποταμών με τη Συρία και το Ιράκ και θεωρεί πως ο μόνος τρόπος επίλυσης των μεταξύ τους προβλημάτων είναι με διμερείς συμφωνίες. Το τουρκικό δόγμα πολιτικής και οι θέσεις της βασίζονται στη θεωρία του Αμερικανού Υπουργού Δικαιοσύνης Judson Harmon (1895- 1897), η οποία είναι ευρύτερα γνωστή ως «Δόγμα Harmon» και τονίζει πως κανένα κράτος δεν είναι υποχρεωμένο, καθιονδήποτε τρόπο, να μοιράζεται τα ύδατα της επικράτειάς του για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες άλλων κρατών (Hakki, 2006). Αυτές οι θέσεις, φυσικά, δεν γίνονται δεκτές ούτε από τα γειτονικά κράτη αλλά ούτε και από τις διεθνείς δικαστικές αρχές.

Τα παρόχθια κράτη του Τίγρη και του Ευφράτη ανήκουν στα αναπτυσσόμενα κράτη. Ο μέσος όρος ζωής των πολιτών τους είναι δέκα χρόνια μικρότερος από τον ανάλογο των κρατών της Δύσης ενώ η θνησιμότητα στη βρεφική και παιδική ηλικία είναι επτά φορές υψηλότερη (Kliot, 2005). Τα οικονομικά προβλήματα που συναντούν είναι τεράστια καθώς βασίζονται ακόμη στην γεωργία και την κτηνοτροφία, με εξαίρεση την Τουρκία που η οικονομική και τεχνολογική της πρόοδος τις τελευταίες δεκαετίες είναι ραγδαία. Ειδικά η Συρία είναι στην χειρότερη οικονομική κατάσταση από όλα, αφού με το ξηρό κλίμα της και το άγονο έδαφός της (το 1/3 της χώρας καλύπτεται από στέπες) στηρίζεται σε απόλυτο βαθμό στον Ευφράτη για την επιβίωση της ως κράτος, αφού το 86% του συριακού νερού προέρχεται από αυτόν (Çarcoğlu and Eder, 2001).

Ακόμη μία βασική πηγή του όλου προβλήματος είναι πως, συνήθως οι ποταμοί δε μπορούν να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες που απαιτούνται πλέον από αυτούς πέραν της αρδεύσεως και της γεωργίας, δηλαδή την στήριξη σε αυτούς για την αυτάρκεια των προϊόντων από τα κράτη της Μέσης Ανατολής. Έχει δοθεί γενικά η εικόνα πως η περιοχή του Τίγρη και του Ευφράτη μπορεί να αποτελέσει την υπεραξία της Μέσης Ανατολής. Είναι αποδεδειγμένο το γεγονός ότι τα σενάρια αναπροσαρμογής της

πολιτικής της Τουρκίας και της Συρίας σχετικά με τα ύδατά τους, στοχεύουν πρώτα στην αυτάρκεια των αγαθών και ύστερα, σε ποσοστά κατανάλωσης κατά πολύ υψηλότερα εκείνων που μπορούν στη πραγματικότητα να προσφέρουν οι ποταμοί. Η αιτία αυτών των κινήσεων είναι ότι υποβόσκει ο κίνδυνος πολιτικού εμπόργκο μεταξύ των γειτόνων και προσπαθούν να αποφύγουν τα καταστροφικά αποτελέσματα που θα είχε αυτή η κίνηση. Είναι προς εξέταση βέβαια κατά πόσο ελέγχονται από τη διεθνή κοινότητα τα στοιχεία που δίνουν αυτά τα κράτη και αν τελικά ισχύουν καθώς υπάρχει η υπόνοια μεταβολών τους από τις κυβερνητικές υπηρεσίες για να ελέγχεται η εικόνα που παρουσιάζεται στο εξωτερικό, κυρίως για να δημιουργείται προσφιλέστερο κλίμα προς αυτές τις χώρες και να προωθούνται τα συμφέροντά τους με τη δημιουργία συμμαχιών με ισχυρότερα κράτη (*Çarçoğlu and Eder, 2001*). Οπωσδήποτε μία ανάλυση από εξειδικευμένο και κατάλληλα καταρτισμένο προσωπικό θα προσέφερε τις απαντήσεις επ'αυτού, για τις αγροτικές και βιομηχανικές ανάγκες των δύο γειτονικών χωρών, ώστε η χρήση των ποταμών να είναι λελογισμένη και να μην απειλείται η ισορροπία του φυσικού συστήματος της περιοχής και ως απότοκο αυτού και η επιβίωση εκατομμύρια ανθρώπων. Όμως, οι γείτονες δεν έχουν βρεθεί ποτέ σε συνάντηση με συγκεκριμένο στόχο την συναίνεση επί της διαχείρισης και του διαμερισμού των υδάτων, επειδή διαφέρει η στάση τους ακόμα και για τη φύση του προβλήματος. Ως αποτέλεσμα αυτού, κάθε πρόταση προσβάλλεται από την άλλη πλευρά και το σύνολο του ζητήματος διαιωνίζεται.

❖ **Το Διεθνές Δίκαιο για τα Ύδατα**

Το νερό είναι, λοιπόν, απόλυτα συνυφασμένο με την εθνική ασφάλεια. Ως εκ τούτου, όσο ελαττώνεται στη φύση και αυξάνεται το κόστος του, τόσο πιο σημαντικό θα είναι να έχουν ήδη διευθετηθεί οι όροι επιμερισμού του από τα κράτη. Με το πέρασμα των χρόνων και ιδιαίτερα τον περασμένο αιώνα έγιναν προσπάθειες να επικυρωθεί ένα

σώμα νόμων για τη προστασία του περιβάλλοντος και πιο συγκεκριμένα του νερού και κυρίως για τις περιπτώσεις έντονης και συνεχούς τριβής. Επιγραμματικά, τα κυριαρχικά δικαιώματα των κρατών επί των υδάτων ορίζονταν από τη Διακήρυξη της Μαδρίτης και τις αποφάσεις του Ινστιτούτου Διεθνούς Δικαίου στο Salzburg (1911), στα οποία τεκμηριώνεται το δικαίωμα όλων των κρατών να κάνουν χρήση του νερού εντός των συνόρων τους, από τα κείμενα της Ένωσης Διεθνούς Δικαίου (1956, 1958, 1960, 1966), από την Επιτροπή για το Διεθνές Δίκαιο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (1978, 1989, 1991, 1994) και κυρίως από τους *Κανόνες του Ελσίνκι (1992)- Διακήρυξη για την Προστασία και την Χρήση των Διασυνοριακών Υδάτων και τις Διεθνών Λιμνών-* και τη *Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τη Μη Πλοήγηση σε Διεθνή Ύδατα (1997)* που την υπέγραψαν 103 κράτη (*Çarcoğlu and Eder, 2001*). Αργότερα, η Ένωση Διεθνούς Δικαίου (ILA)- ένας οργανισμός με 50 υπηρεσίες παγκοσμίως που ασχολείται με την έρευνα και την επεξήγηση του ιδιωτικού και δημοσίου διεθνούς Δικαίου- κατέστησε σαφές πως η αρχή της απόλυτης κυριαρχίας των κρατών στο έδαφός τους δεν αφορά και τις περιπτώσεις των διεθνών υδάτων. Κυρίως οι *Κανόνες του Ελσίνκι (1992)- Διακήρυξη για την Προστασία και την Χρήση των Διασυνοριακών Υδάτων και τις Διεθνών Λιμνών-* και η *Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τη Μη Πλοήγηση σε Διεθνή Ύδατα (1997)* είναι εξαιρετικής σημασίας για τα παρόχθια κράτη και τα εκάστοτε αιτήματά τους, καθώς για πρώτη φορά γίνεται λόγος σε αυτά για την σημασία του πληθυσμιακού παράγοντα που είναι απόλυτα εξαρτημένος από τα διεθνή νερά και τη διαθεσιμότητα αλλότριων πόρων που να μπορούν να εξυπηρετήσουν τις ίδιες ανάγκες (*Kliot, 2005*). Ειδικά η τελευταία, πέραν του ευρέως αποδεκτού χαρακτήρα της από τα κράτη- μέλη του ΟΗΕ είναι το πιο πολυσχιδές κείμενο αναφορικά με την κωδικοποίηση του δικαίου για τα ύδατα. Βασισμένοι σε αυτή, υιοθετήθηκαν το καλοκαίρι του 2004 στο Βερολίνο νέοι Κανόνες που εισάγουν μια πιο λεπτομερή εικόνα, αποτέλεσμα έρευνας πλήθους ακαδημαϊκών υπό την αιγίδα της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου. Βέβαια, δεν έχουν ακόμα απόλυτο χαρακτήρα καθώς δεν έχουν ολοκληρωθεί τα στάδια επικύρωσής τους από τα κράτη (*Hakki, 2006*). Παράλληλα, το 1998 το Συμβούλιο για τα Ύδατα, ένας διεθνής οργανισμός που αριθμεί μέλη όπως ιδρύματα, ιδιωτικές επιχειρήσεις, οργανισμούς του ΟΗΕ και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, διοργάνωσε μία ημερίδα με θέμα «το Νερό στον 21^ο αιώνα» σκοπεύοντας να προτείνει κάποιες αλλαγές στη νομοπαραγωγική διαδικασία για την ισότιμη χρήση του και άλλου είδους βιώσιμες λύσεις. Οι εργασίες της ήταν υπό την προεδρία του Ismail Serageldin, Αντιπροέδρου

της Παγκόσμιας Τράπεζας για Ερευνητικά Προγράμματα και τα αποτελέσματά τους παρουσιάστηκαν το 2000 με τίτλο “*A Water Secure World: Vision for Water, Life and Environment*”, τα οποία έδωσαν μία κινητήρια κατεύθυνση σε συμμετοχικού, ολιστικού είδους προσέγγιση του ζητήματος του διαμερισμού των υδάτων. Δόθηκε έμφαση στην αρχή της επικουρικότητας· οτιδήποτε μπορεί να γίνει σε τοπικό επίπεδο είναι προτιμότερο από το να εμπλέκονται άμεσα οι κυβερνητικοί μηχανισμοί. Συνήθως, οι τοπικοί ιθύνοντες μπορούν να προσεγγίσουν πιο εύκολα τους κατοίκους των περιοχών, καθώς τους γνωρίζουν και οι σχέσεις τους είναι αμοιβαίου συμφέροντος. Με αυτό τον τρόπο οι αποφάσεις θα προωθούνται πιο εύκολα από την εμπλοκή του δυσκίνητου κρατικού μηχανισμού (όπως συμβαίνει να είναι στη Μέση Ανατολή). Επίσης, εμπειρικά δεδομένα έχουν αποδείξει πως ο μόνος επιτυχής μηχανισμός είναι η συνεργασία μεταξύ των τοπικών και των κυβερνητικών θεσμών, με τους τελευταίους να παρέχουν ουσιαστικά την απαραίτητη οικονομική και τεχνολογική υποστήριξη στους πρώτους (*Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*).

Κανένα από αυτά τα κείμενα δεν έχει ψηφιστεί από όλα τα κράτη και το περιεχόμενο τους δεν είναι νομοπαραγωγικών κυρώσεων. Δηλαδή, αν και προτείνεται η προάσπιση αρχών για τη χρήση των διεθνών υδάτων, όπως η ισότιμη χρήση τους από όλους· οι αρχές αυτές δεν είναι υποχρεωτικού χαρακτήρα άρα και δεν εξασφαλίζεται ότι θα της ακολουθούν τα εμπλεκόμενα μέρη. Επειδή οι έννοιες που αναφέρονται σε αυτά τα κείμενα είναι γενικές και επειδή κάθε υδροφόρος ορίζοντας έχει ιδιάζων χαρακτήρα, είναι δύσκολο να επιτευχθεί ένα σαφές πλαίσιο αρχών, το οποίο να δύναται να καλύψει όλες τις περιπτώσεις. Τελικά, το κάθε κράτος έχει το αυτόνομο δικαίωμα ορισμού τους, όπως εκείνο επιθυμεί και με βάση αυτό το στοιχείο, τα εκάστοτε προβλήματα απλώς ανακυκλώνονται. Μέχρι και σήμερα δεν συναινούν τα κράτη για τον τρόπο που θα πρέπει να διαχειρίζονται τα υπάρχοντα θέματα υπό ένα τεκμηριωμένο και κοινώς αποδεκτό πρίσμα. Ταυτόχρονα, σε περιπτώσεις που δεν είναι όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη συμβαλλόμενα στις διακηρύξεις αυτές (π.χ. η Τουρκία), δεν υποχρεούνται φυσικά να πράττουν λαμβάνοντας υπόψη τους το περιεχόμενο τους αλλά ούτε και τα δικαιώματα των υπολοίπων μερών.

Παρόλα αυτά, η διεθνής κοινότητα έχει αναγνωρίσει συγκεκριμένες υποχρεώσεις των παρόχθιων κρατών στις μεταξύ τους σχέσεις αναφορικά με τα ύδατα, τα οποία μοιράζονται. Αρχικά, υποχρεούνται να ενημερώνουν τα άλλα κράτη για τις όποιες ενέργειες τους επί αυτών των υδάτων και να τους παρέχουν τις απαραίτητες πληροφορίες για αυτές, ώστε να είναι σε θέση να γνωρίζουν επακριβώς τί συμβαίνει και να έχουν το δικαίωμα να λάβουν τη σωστή απόφαση για τα δικά τους συμφέροντα (αν δέχονται ή όχι τις παρεμβατικές ενέργειες). Σε περίπτωση που κάποιο από τα παρόχθια κράτη θεωρήσει πως τα συμφέροντά του πιθανότατα θίγονται από τις μελλοντικές αυτές πράξεις, το κράτος που επιθυμεί να ενεργήσει πρέπει να συσχεφθεί με το συγκεκριμένο γειτονικό κράτος επί των προβλημάτων που θα εμφανιστούν και να εξετάσει τις πιθανότητες για να βρουν κοινή συναινετική λύση. Εάν ούτε με αυτό τον τρόπο δεν επιλύεται το ζήτημα, επιβάλλεται να προβούν σε διαπραγματεύσεις για μία ισότιμη λύση, πάντα στα πλαίσια του διεθνούς Δικαίου (*Haftendorn, 2000*).

Αναφορικά με όλα τα παραπάνω, πλήθος σχολιαστών έχουν κατακρίνει τα υπάρχοντα νομικά κείμενα για το μονοδιάστατο χαρακτήρα τους και την έλλειψη ευέλικτων και ισχυρών μηχανισμών. Για παράδειγμα, το διεθνές Δίκαιο αφορά κράτη, όμως πολλά προβλήματα αναφορικά με την εκμετάλλευση ποταμών είναι άμεσα συνδεδεμένα με πολιτικές οντότητες όπως οι Παλαιστίνιοι στον Ιορδάνη και οι Κούρδοι στον Ευφράτη των οποίων τα δικαιώματα, τυπικά, δεν αναγνωρίζονται ισότιμα με τα ανάλογα κρατικά δικαιώματα, άρα και δεν προστατεύονται από το υπάρχον νομικό πλαίσιο.

Συμπερασματικά, δεν είναι άξιο απορίας που οι συγκρούσεις για το νερό έχουν αρχίσει να αντιμετωπίζονται ως πιθανές αιτίες πολέμου. Το νερό είναι ένα μοναδικό αγαθό, ως προς τη μορφή του, που δυσχεραίνει τις αναλύσεις με τον παραδοσιακό τρόπο προσέγγισης, επειδή είναι ένα στοιχείο που έχει τη δυνατότητα να μεταβάλλεται συνεχώς μέσω του κύκλου του στη φύση. Εξαιτίας αυτού, τα όποια επικυριαρχικά δικαιώματα δεν μπορούν να στοχεύουν σε συγκεκριμένες ποσότητες και χρηστικά στοιχεία, όπως συναντάται στην περίπτωση του πετρελαίου (*Hakki, 2006*). Για αυτό τον λόγο είναι απαραίτητο να θεσπιστούν μέτρα που να παράγουν

αποτελέσματα με τέτοιο τρόπο, ώστε τα κράτη να θεωρούν πως είναι ασφαλή, τα δικαιώματα τους να προασπίζονται και πως αν με κάποιο τρόπο παραβιαστεί αυτή η ισορροπία θα επιβληθούν κυρώσεις. Απέναντι στο εθνικό στοιχείο επιβάλλεται να προταθεί το διεθνές, για να είναι δυνατό να δημιουργηθεί μια κοινή βάση συνεργασίας. Έχει γίνει πια κατανοητό πως οι συγκρούσεις για τους ποταμούς, τις λίμνες και τα υπόγεια ρεύματα που είναι διακρατικού ενδιαφέροντος ανήκουν σε μια κατηγορία που συγκεντρώνει και πολιτικά εκτός από περιβαλλοντικά στοιχεία. Εξετάζοντας τα δεδομένα που αναφέρθηκαν, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως όλες οι γνωστές διαμάχες για τους υδάτινους πόρους είναι ασύμμετρης μορφής, με ένα κράτος σε θέση ισχύος, το οποίο ελέγχει την ποιότητα και την ποσότητα του νερού που δέχονται τα άλλα παρόχθια κράτη. Οπότε, η δομή της σύγκρουσης είναι η μεταβλητή που επιβάλλεται να εξεταστεί για την εξεύρεση λύσης και όχι τα αίτιά της. Η κατεύθυνση που θα οδηγούσε σε λύση με κοινά αποδεκτές προτάσεις είναι να προσαρμόσουν τα κράτη πακέτα προτάσεων και να μην διαλέγονται για τα ύδατα και μόνο, όπως αποδεικνύεται από τη δυναμική στη σχέση Συρίας- Τουρκίας. Η Συρία επί χρόνια είχε συνδέσει το ζήτημα του Τίγρη και του Ευφράτη με το Κουρδικό Ζήτημα έχοντας γνώση της μειονεκτικής της θέσης απέναντι στην Τουρκία και επιζητώντας με αυτό τον τρόπο να αποκομίσει όσα περισσότερα σχετικά κέρδη μπορούσε φέρνοντας σε δύσκολη θέση το ισχυρό κράτος. Με τις συμφωνίες- πακέτα η δομή της σύγκρουσης γίνεται από ασύμμετρη συμμετρική και έτσι, η πιθανότητες λύσης αυξάνονται με γεωμετρική πρόοδο. Αυτό συμβαίνει γιατί συνδέοντας οικονομικά, πολιτικά, κοινωνικά και οικολογικά ζητήματα το επίπεδο της αλληλεξάρτησης αυξάνεται και διευκολύνεται η επίτευξη συναίνεσης (Haftendorn, 2000). Στην περίπτωση που η διεθνής κοινότητα δεν αντιληφθεί την ανάγκη αυτής της μετατροπής του νομικού πλαισίου για τα ύδατα, όσο θα πολλαπλασιάζονται οι πιέσεις για τη διαχείρισή τους, τα προβλήματα αυτά θα πάψουν να είναι σημείο αναφοράς για τους ακαδημαϊκούς και τους διπλωματικούς εκπροσώπους και θα αποτελούν πια σημείο «συνάντησης» οπλικών συστημάτων. Αυτό ακριβώς είναι απαραίτητο να αποφύγουμε.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ- ΑΜΥΝΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ

“After all, for every neck, there are two hands to choke it” Mearsheimer

Οι διεθνείς σχέσεις είναι μία επιστήμη με πολυδιάστατο χαρακτήρα. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος έχει σχηματιστεί πλήθος θεωριών για την ανάλυση και την επεξήγησή τους. Μία από αυτές τις θεωρίες, με ισχυρά ιστορικά τεκμήρια και επαληθεύσιμη σε βάθος χρόνου, είναι ο ρεαλισμός. Στην διάρκεια των χρόνων παρουσίας του στη διεθνολογία έχει αποκτήσει πολλούς υποστηρικτές, εκ των οποίων πολλές σημαίνουσες προσωπικότητες που μεταλαμπάδευσαν τις ιδέες τους και πλούτυναν ή και άλλαξαν το περιεχόμενο του. Κεντρικά σημεία του είναι η απεικόνιση του διεθνούς συστήματος ως πεδίο συνεχούς τάσης για μεγιστοποίηση της ισχύος μεταξύ των εθνών- κρατών και ότι οι συγκρούσεις και, πολλές φορές, ο πόλεμος μεταξύ τους είναι πάντοτε πιθανά. Παράλληλα, προβάλλει ευνόητες και τεκμηριωμένες απαντήσεις για τα αίτια πολέμου (δίλλημα ασφαλείας), συμμαχιών και ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών, τα οποία θέτει και ως κύριους δρώντες στο παγκόσμιο σύστημα, σε αντίθεση με άλλες θεωρίες που δίνουν έμφαση στους διεθνείς οργανισμούς ή στις αγορές (οικονομία). Τα παραπάνω είναι, εξ αρχής, για τους ρεαλιστές δευτερεύουσας σημασίας. Επεξηγώντας αυτή την στάση τους, τονίζουν πως δεν σημαίνει ότι δεν χρήζουν εξέτασης αυτά τα στοιχεία αλλά, ότι όλοι αυτοί οι παράγοντες είναι τελικά εξαρτημένες μεταβλητές της στάσης των κρατών στο διεθνές σύστημα. Ενδεικτικά, αν θέλει κάποιος να κατανοήσει τον τρόπο λειτουργίας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), πρέπει ουσιαστικά να αντιληφθεί το μέγεθος της ισχύος των κρατών που συμμετέχουν σε αυτόν και τα συμφέροντά τους (Sutch and Elias, 2007). Η ρεαλιστική σκέψη βρέθηκε στο απόγειο της στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου καθώς φάνηκε να εξηγεί θεαματικά την ισορροπία δυνάμεων της περιόδου. Πολλοί, ωστόσο, υποστηρίζουν πως οι ρίζες της βρίσκονται στην εποχή του Θουκυδίδη, του Machiavelli, του Hobbes.

Ο Ρεαλισμός και η Ιστορία των Ιδεών

Συγγραφέας	Έργο	Ρεαλιστικές Ιδέες
Θουκυδίδης	<i>Η Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου</i> , 431 π. Χ.	Ισχύς/ Δικαιοσύνη Αναγκαιότητα
Machiavelli	<i>Ο Ηγεμόνας</i> , 1513	Αναγκαιότητα Κατάσταση του Κράτους Η ηθική υποδεέστερη της πολιτικής
Hobbes	<i>Λεβιάθαν</i> , 1651	Ανθρώπινη Φύση Φυσική Κατάσταση: Πόλεμος όλων εναντίον όλων Η ηθική ως πολιτικό στοιχείο

Πηγή: Sutch P. and Elias J. (2007) *International Relations. The Basics* New York: Routledge

Ανάλογα με τους εκφραστές της και τις απόψεις τους για τις διεθνείς σχέσεις, η ρεαλιστική θεωρία απέκτησε πολλές μορφές, μεταξύ των οποίων παρουσιάζονται μικρές αλλά σημαντικές παραλλαγές.

Ο «**κλασσικός ρεαλισμός**» βασίζεται στα λεγόμενα του Hans Morgenthau και έχει ως θεμέλιό του την άποψη, ότι τα κράτη έχουν έμφυτη την τάση προς κυριαρχία και αυτή είναι και η κύρια αιτία που τα οδηγεί να πολεμήσουν. Ακόμη, τα πολυπολικά συστήματα ισορροπίας δυνάμεων, δηλαδή εκείνα στα οποία συνυπάρχουν

περισσότερες από δύο μεγάλες δυνάμεις, είναι πιο σταθερά και λιγότερο επικίνδυνα από τα αντίστοιχα διπολικά συστήματα (Elman, 2007).

Ο **«νέο- ρεαλισμός»** που παρουσιάστηκε από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, διαφέρει σε κάποια σημεία από τον κλασικό ρεαλισμό και εκφράζεται κυρίως από δύο ρεύματα σκέψης: τον **αμυντικό (δομικό) ρεαλισμό** και τον **επιθετικό (δομικό) ρεαλισμό**.

*“Balance-of-power politics prevail whenever two, and only two, conditions are met: that the order be anarchic, and that it be populated by units wishing to survive.”*Waltz

Ο **«αμυντικός (δομικός) ρεαλισμός»** με κύριο εκφραστή του τον Kenneth Waltz εστιάζεται στη δυναμική του διεθνούς συστήματος να επηρεάζει τα μέρη του. Πιο επεξηγηματικά, αντιστρατεύεται την οπτική εκείνη που υποστηρίζει πως ο χαρακτήρας των κρατών και οι μεμονωμένες ενέργειες τους είναι που επηρεάζουν τον τρόπο λειτουργίας του συνόλου. Παράλληλα, λαμβάνει ως δεδομένο πως το διεθνές σύστημα είναι άναρχο χωρίς αυτό να σημαίνει πως επικρατεί χάος ή ότι δε σχηματίζονται συμμαχίες και διεθνείς οργανισμοί με ευρύ πεδίο αρμοδιοτήτων αλλά, ότι βασικά δεν υφίσταται κάποια κεντρική εξουσία- κάποιο είδος «κυβέρνησης»- που να θέτει περιορισμούς στα κράτη. Οπότε καθένα από αυτά επιβάλλεται να μπορεί να επιβιώσει από μόνο του. Ως απόρροια αυτών, όλα τα κράτη είναι υποχρεωμένα να συνεργάζονται (ως ένα βαθμό, καθώς υποβόσκει η απειλή και ο φόβος να μην εξαρτηθούν απόλυτα το ένα από το άλλο) για να αποκτούν τα σχετικά οφέλη που επιθυμούν ανταλλάσσοντας αγαθά και υπηρεσίες.

Επίσης, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη ρεαλιστική προσέγγιση, τα κράτη επιθυμούν να έχουν τόση ισχύ όση είναι απαραίτητη για τη διατήρηση της υφιστάμενης θέσης τους στο διεθνές στερέωμα, ώστε να παραμείνει το status quo अपαράλλαχτο. Βέβαια, αν μπορούν να το κατορθώσουν σχετίζεται άμεσα με τις δυνατότητες που έχουν, αφού όλα τα κράτη έχουν τις ίδιες προτεραιότητες αλλά αδυνατούν όλα να τις επαληθεύσουν (*Waltz όπως παρατίθεται από τους Art and Jervis, 2007*). Εξηγώντας το ο Waltz, εξετάζει τη δυναμική του συστήματος ως τέτοια που να τιμωρεί τους ανορθολογικούς δρώντες, δηλαδή εκείνους που με τις κινήσεις τους προκαλούν και, ταυτόχρονα, απειλούν την ισορροπία ισχύος.

Παράλληλα, τονίζεται πως ένας διπολικός κόσμος (με δύο μεγάλες δυνάμεις) είναι προτιμότερος από έναν πολυπολικό (με πολλές μεγάλες δυνάμεις), αφού στη δεύτερη περίπτωση συνεχώς μεταλλάσσονται οι σχέσεις τους και ως εκ τούτου, δεν διευκολύνεται η μακροχρόνια σταθερότητα. Σε ό, τι αφορά τη σχέση των κρατών με άλλους διεθνείς δρώντες, όπως οι διεθνείς οργανισμοί ή οι αγορές, η απάντηση αυτής της θεωρίας συνάδει με εκείνη του κλασσικού ρεαλισμού πως τα κράτη τοποθετούν τους τρόπους και τους κανόνες με τους οποίους συμβαδίζουν οι υπόλοιποι.

Το διεθνές σύστημα, λοιπόν, διέπεται από μία ισορροπία ισχύος- άμυνας/ διατήρησης του status quo μεταξύ των κρατών, που όλα γνωρίζουν πως δεν πρέπει να διαρρήξουν προς κοινή τους ωφέλεια (*Waltz όπως παρατίθεται από τους Art and Jervis, 2007*). Παρόλα αυτά, η εμφάνιση αιτίων συγκρούσεων σε περιφερειακό πρώτα επίπεδο είναι αναπόφευκτη, επειδή πολλές φορές οι αμυντικές κινήσεις των κρατών προσλαμβάνονται, αντίστοιχα, ως λανθάνουσες επιθετικές .

Στην πορεία των ετών, ο αμυντικός (δομικός) ρεαλισμός δέχτηκε κριτική από πολλούς ότι προωθεί ένα κυριαρχικό μοντέλο εξουσίας και ισχύος στη διεθνή επιστήμη, το οποίο είναι εξαιρετικά στατικό και ντετερμινιστικό και στερείται κάθε διάσταση διαρθρωτικών αλλαγών (*Art and Jervis, 2007*). Δεν παύει να είναι, όμως, μία θεωρία που έχει ασκήσει τεράστια επίδραση στην επιστήμη των διεθνών σχέσεων, επειδή μετέτρεψε ευφυώς και με επιστημονικά τεκμηριωμένο τρόπο τα ποιοτικά μεγέθη της σε ποσοτικά έτσι, ώστε να επαληθεύεται, παρά ελαχίστων περιπτώσεων.

*“the most a state can hope for
is to be a regional hegemon, and for there to be
no other regional hegemons elsewhere in the world.”*

Mearsheimer

Ο **«επιθετικός ρεαλισμός»** θεμελιώθηκε από τον John Mearsheimer σπεύδοντας να αναλύσει τον ανταγωνισμό των δυνάμεων στο διεθνές σύστημα, με σημείο εστίασής του, ότι οι μεγάλες δυνάμεις έχουν ως στόχο την απόκτηση μεγαλύτερης ισχύος από τις άλλες με απώτερο σκοπό την ηγεμονία. Κανένα κράτος από εκείνα που έχουν σημαίνοντα ρόλο δεν είναι ικανοποιημένο, αποκλειστικά, με τη διατήρηση του status quo. Αυτή είναι και η μεγάλη διαφορά του επιθετικού δομικού ρεαλισμού από τον αμυντικό δομικό ρεαλισμό. Εδώ, η τάση για αύξηση της ισχύος είναι συνεχής, ενώ στην περίπτωση του αμυντικού ρεαλισμού υποστηρίζεται ότι έχει συγκεκριμένα όρια (Elman, 2007).

Η όλη θεωρία βασίζεται σε πέντε συγκεκριμένες παραμέτρους. Πρώτον, το διεθνές σύστημα είναι άναρχο και χαρακτηρίζεται από διλήμματα ασφαλείας και συγκρούσεις μεταξύ των κρατών του (Mearsheimer όπως παρατίθεται από τους Art and Jervis, 2007). Στην απουσία μίας ανώτερης εξουσίας, τα ανεξάρτητα κράτη είναι υποχρεωμένα να διαφυλάττουν την κυριαρχία τους αφ'εαυτού τους. Αυτός είναι ο λόγος που η απειλή πολέμου είναι συνεχής και ορατή, αφού όλα διαθέτουν ένοπλα μέσα και τεχνολογία. Οπωσδήποτε έχουν και άλλους στόχους, όπως η οικονομική ευφορία, η προώθηση μίας συγκεκριμένης ιδεολογίας, όπως στην περίπτωση της Σοβιετικής Ένωσης και του κομμουνισμού, η προσάρτηση εδαφών ή πληθυσμού, όμως όλοι είναι κατώτερης σημασίας, τελικά, από την ίδια τους την ασφάλεια (Mearsheimer όπως παρατίθεται από τους Art and Jervis, 2007). Σε πολλές περιπτώσεις και αυτοί οι δευτερεύοντες στόχοι υπηρετούν έμμεσα τον πρώτιστο, την όσο το δυνατόν πιο αυξημένη απόκτηση σχετικών κερδών. Η «τραγωδία» είναι πως όσο ένα κράτος αυξάνει τους εξοπλισμούς του και την αμυντική του προετοιμασία, επειδή θεωρεί πως απειλείται άμεσα, τόσο τα υπόλοιπα κράτη τείνουν να πιστέψουν πως είναι έμμεση απειλή για εκείνα και ως εκ τούτου, οι πιθανότητες πολεμικής σύρραξης αυξάνονται. Πρόκειται για έναν φαύλο και αέναο κύκλο, σύμφωνα με τον Mearsheimer.

Δεύτερον, καθίσταται σαφές πως οι μεγάλες δυνάμεις έχουν τον στρατιωτικό εξοπλισμό για να βλάψουν ή και να καταστρέψουν η μία την άλλη (*Mearsheimer όπως παρατίθεται από τους Art and Jervis, 2007*). Κάποιες από αυτές είναι σε μεγαλύτερο βαθμό εξοπλισμένες, οπότε είναι και πιο επικίνδυνες.

Τρίτον, κανένα κράτος δε μπορεί ποτέ να είναι σίγουρο για τις πραγματικές προθέσεις των έτερων (*Mearsheimer όπως παρατίθεται από τους Art and Jervis, 2007*).

Τέταρτον, οι μεγάλες δυνάμεις πρώτιστα επιθυμούν την επιβίωσή τους, τη διατήρηση της κυριαρχίας τους στο έδαφός τους και της εσωτερικής πολιτικής τους υπό τη δική τους επιτροπή και όχι εξωτερικών παραγόντων (*Mearsheimer όπως παρατίθεται από τους Art and Jervis, 2007*).

Πέμπτον, τα κράτη είναι ορθολογικοί δρώντες. Έχουν επίγνωση του περιβάλλοντός τους και της δυναμικής των αλληλεπιδράσεων και των αποτελεσμάτων τους (ακόμη ένα σημείο που συμφωνεί η επιθετική με την αμυντική ρεαλιστική θεωρία) έτσι, ώστε να δρουν, βραχυχρόνια και μακροχρόνια, προς εξασφάλιση της αυτάρκειας τους (*Mearsheimer όπως παρατίθεται από τους Art and Jervis, 2007*).

Παράλληλα, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην *αρχή της αυτοβοήθειας*. Κάθε κράτος τείνει να θεωρεί εαυτόν μόνο στο σύστημα και ότι είναι δυνατόν ανά πάσα στιγμή να το βλάψουν, οπότε επιβάλλεται να προνοήσει για την προφύλαξή του. Απόλυτη ασφάλεια έχει μόνο όταν είναι υπερδύναμη, το οποίο είναι πρακτικά αδύνατο να συμβεί στις ημέρες μας, εκτός και αν αποκτήσει σαφή πυρηνική υπεροχή· συνεπώς, περιορίζεται να κατορθώσει να αποκτήσει περιφερειακή ηγεμονία (*Mearsheimer, 2001*). Πιο αναλυτικά, το κράτος αποσκοπεί να εξασφαλίσει μια εμπειριστατωμένη διαφορά πλούτου και εξοπλισμών από τα άλλα κράτη στην περιοχή του και πολύ περισσότερο, από το δεύτερο πιο ισχυρό. Τα παραπάνω δεν σημαίνουν πως δε δημιουργούνται συμμαχίες μεταξύ των κρατών, αλλά πως οι συμμαχίες αυτές έχουν καθαρά προσωρινό και υποκειμενικό χαρακτήρα με απώτερο στόχο την αξιοποίηση των ωφελειών που προκύπτουν ανά περιόδους.

Εν τέλει, αυτό που έχει περισσότερη σημασία είναι πόσες μεγάλες δυνάμεις κυριαρχούν στο διεθνές σύστημα. Όπως στον αμυντικό έτσι και στον επιθετικό δομικό ρεαλισμό θεωρείται ασφαλέστερο και σταθερότερο το διπολικό σύστημα.

Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΥΡΙΑΣ- ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ (ΤΙΓΡΗ- ΕΥΦΡΑΤΗ) ΑΠΟ ΤΟ 1930 ΕΩΣ ΤΟ 2001

"Neither Syria nor Iraq can lay claim to Turkey's rivers any more than Ankara could claim their oil. This is a matter of sovereignty. We have a right to do anything we like. The water resources are Turkey's; the oil resources are theirs. We don't say we share their oil resources, and they cannot share our water resources."

Suleyman Demirel, Prime Minister of Turkey, 1992.

Οι σχέσεις της Τουρκίας με τη Συρία είναι σε βάθος χρόνου τεταμένες, έχοντας οξείες κρίσεις ανά περιόδους. Ειδικότερα, η εκμετάλλευση των υδάτων του Τίγρη και του Ευφράτη έχει χρησιμοποιηθεί ως διαπραγματευτικό ρητορικό όπλο εκατέρωθεν προς την διατύπωση των θέσεών τους, αναφορικά με συγκεκριμένα πολιτικά ζητήματα καίριας σημασίας και για τις δύο αυτές χώρες.

Για να εξετάσουμε την διαπλοκή του νερού στον πολιτικό τομέα είναι απαραίτητο να προσεγγίσουμε πρώτα, με συνοπτικό τρόπο, την ισχύ και την πολιτική στάση των δύο κρατών στην περιφέρειά τους, τη Μέση Ανατολή. Η στάση της Τουρκίας χαρακτηρίζεται από δύο διαφορετικές φάσεις, οι οποίες συνάδουν, έκαστη, με μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οπότε και διαπιστώνεται από επίσημα στοιχεία η πολιτική σημασία του νερού για την περιοχή, μέχρι και το 2000, η Άγκυρα ακολούθησε βήματα δύναμης απόλυτης υπεροχής ως η χώρα ανάντη των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη, με τάσεις ανάδειξης ως μόνη περιφερειακή δύναμη. Εξετάζοντας αυτά διαπιστώνεται η ερμηνεία της από τα εργαλεία του επιθετικού ρεαλισμού, σύμφωνα με τον οποίο τα κράτη επιθυμούν αύξηση της σχετικής ισχύος τους έως ότου να μπορέσουν να είναι, τουλάχιστον, μεγάλες περιφερειακές δυνάμεις. Από το 2001 και μετά παρατηρείται μεταστροφή της στάσης της προς περισσότερο εσωστρεφείς σκοπούς (κάλυψη των εσωτερικών αναγκών της) εξαιτίας της σπανιότητας που φαίνεται να αποκτά το πολύτιμο αγαθό. Πιο αναλυτικά, επιδιώκει να έχει πιο φίλιες σχέσεις με τα γειτονικά της κράτη,

γεγονός που ερμηνεύεται άριστα από τη θεωρία του αμυντικού ρεαλισμού (ένα κράτος αρκείται σε όση ισχύ του εξασφαλίζει τη διατήρηση του status quo).

Η Συρία από την άλλη πλευρά, παρουσιάζει έναν αμφιλεγόμενο χαρακτήρα στις κινήσεις της, σταθερά αντιαμερικανικό έχοντας αποδεχτεί, όμως, πολλές φορές την ανάμειξη δυτικών χωρών στα εσωτερικά της ζητήματα. Ταυτόχρονα, έχει παραδοσιακά αναπτύξει κλίμα καλής γειτονίας με τις άλλες αραβικές χώρες, εκτός από συγκεκριμένες περιπτώσεις όπως εκείνη της εισβολής της Συρίας στο Λίβανο τη δεκαετία του '70, στην οποία και αντιπαρατέθηκαν τα υπόλοιπα αραβικά κράτη.

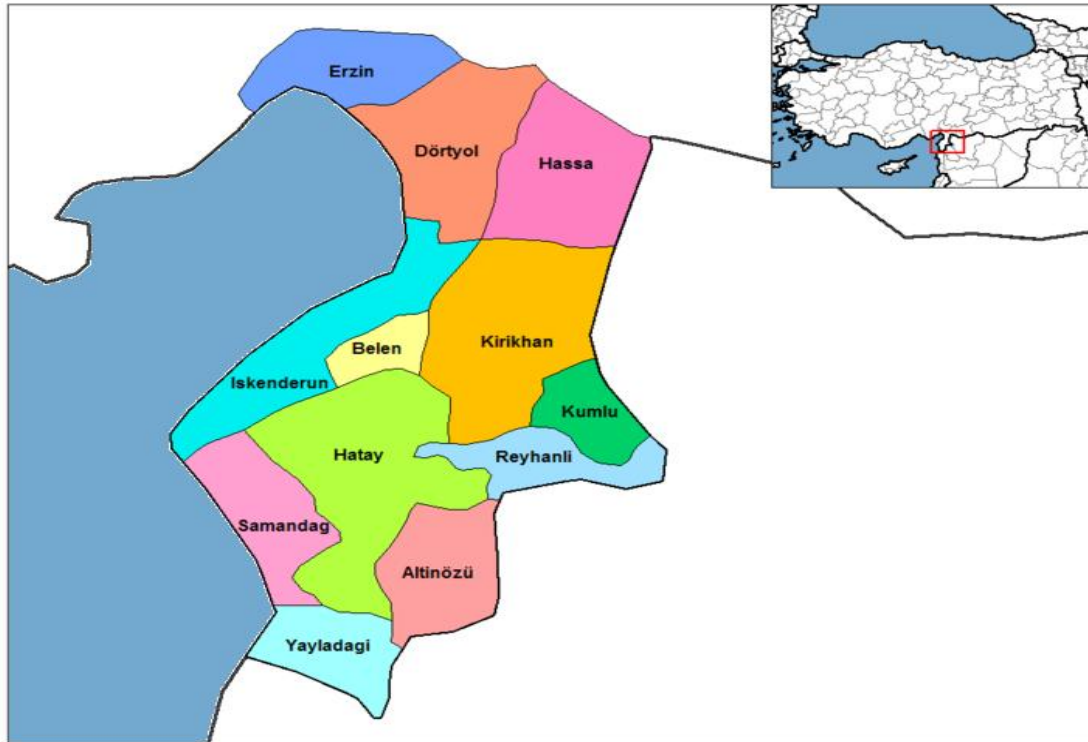
Σημαντική παρατήρηση επί των παραπάνω αποτελεί το γεγονός πως η πολιτική της Άγκυρας αλλά και της Δαμασκού στη Μέση Ανατολή επηρεάζονται άμεσα από το εσωτερικό πολιτικό περιβάλλον τους. Η φυλετική διαφορά των Σύριων (Αραβες) με τους Τούρκους (Μογγόλους) διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο για τις εχθρικές τους σχέσεις, αφού οι Τούρκοι από την εποχή του Κεμάλ Ατατούρκ προσπαθούν να απεκδυθούν οποιοδήποτε αραβικό στοιχείο (οι Τούρκοι θεωρούν πως η *Αραβική Εξέγερση* κατά των Οθωμανών είχε ως αποτέλεσμα την πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (*Μάζης, 1996*)) και, αντίστοιχα, οι Σύριοι από την πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και μετά, προσπαθώντας να ανακτήσουν την εθνική τους κυριαρχία και τις χαμένες παραδόσεις τους ακολούθησαν εχθρική στάση για οτιδήποτε τουρκικό (αφού πιστεύουν πως η οθωμανική κυριαρχία και αργότερα οι κανονισμοί των Νεότουρκων επιβράδυναν την αραβική εθνική ανάπτυξη (*Μάζης, 1996*)). Παράλληλα, οι αντικρουόμενες συμμαχικές σφαίρες στις οποίες εντάχτηκαν στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου (Συρία- ΕΣΣΔ και Τουρκία- ΗΠΑ) είχαν ως αποτέλεσμα την διαιώνιση του αρνητικού πολιτικού κλίματος. Επίσης, η στάση των τουρκικών κυβερνήσεων που υπήρξαν φιλικά προσκείμενες από τον Πόλεμο του Κόλπου, κυρίως, και μετά προς το Ισραήλ, όπως αποδείχθηκε και τυπικά από τη σύναψη συμφώνων κοινών στρατιωτικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων Ισραήλ- Τουρκίας το Φεβρουάριο του 1996, λειτούργησαν καταλυτικά για την εχθρική στάση όλων των αραβικών κρατών προς την Τουρκία (*Οκταν, 2009*). Ως αποτέλεσμα αυτών, σε όλα τα ζητήματα που τίθενται ανάμεσα στην Τουρκία και τη Συρία, τα αραβικά κράτη της

περιοχής έχουν ως πάγια πολιτική τους να υποστηρίζουν σταθερά τη δεύτερη (όπως π.χ. με το *Πρόγραμμα Νοτιοανατολικής Τουρκίας*, το οποίο θα αναλυθεί εκτενέστερα παρακάτω).

Η διαπεριφερειακή τους αλληλεπίδραση αναπτύσσεται επί δύο βασικών αξόνων, της Μεσοποταμίας και του Περσικού Κόλπου (*Μάζης, 1996*). Εξετάζοντας τον πρώτο άξονα, τα ύδατα των δύο ποταμών και η διαχείρισή τους απασχολεί τις κυβερνήσεις των δύο κρατών, ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ουσιαστικά, χρησιμοποιούνται για άσκηση πίεσης προς άλλα πολιτικά θέματα που τις αφορούν.

❖ *Για το Έδαφος*

Μεταξύ των δύο χωρών υπάρχει παρατεταμένη διαμάχη για την εδαφική κυριαρχία στην περιοχή *Hatay/ Iskenderun* (στα τουρκικά) ή αλλιώς *Alexandretta* (στα συριακά) από το 1939. Τότε, η Γαλλία που είχε ως αποικία της τη Συρία, παρέδωσε την συριακή αυτή περιοχή στην Τουρκία, ως αντάλλαγμα για να εισέλθει στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό των Συμμάχων (*Kliot, 2005*). Αυτή η αυθαιρεσία δε νομιμοποιήθηκε ποτέ από το συριακό μέρος, η περιοχή θεωρείται ακόμη και σήμερα συριακό έδαφος και ως τέτοιο απεικονίζεται και στους επίσημους πολιτικούς χάρτες.

Πηγή: BLOGSPOT (2010) *Iskenderun/ Hatay* [Online Image] Available from: <http://comeniusletstravel.blogspot.com/2010/12/penfriends-from-turkey.html> [Accessed 17/05/2012]

❖ **Για το Κουρδικό Ζήτημα**

Η κουρδική μειονότητα στην Τουρκία αριθμεί περί τα 10.000.000 πολιτών και επί σειρά ετών καταπατώνται τα δικαιώματά της από την κυβέρνηση και τους Τούρκους συμπολίτες της. Η αιτία που αυτή αποτελεί σημείο σύγκρουσης μεταξύ της Τουρκίας και της Συρίας είναι πως η δεύτερη είναι φιλικά προσκείμενη στην γεινιάζουσα (στα σύνορά της) κουρδική μειονότητα, υποθάλποντας συστηματικά τις «απελευθερωτικές οργανώσεις» της, που αγωνίζονται κατά του τουρκικού κράτους, όπως είναι το πλέον γνωστό PKK (*Partia Karkaren Kurdistan or Kurdistan Workers' Party*). Αναλυτικότερα, η Δαμασκός παρείχε για δεκαετίες προστασία, εξοπλισμό και πεδία εκπαιδευτικής δραστηριότητας στο PKK και ειδικότερα από το 1984 και μετά,

εξαιτίας αυτού, οι τουρκοσυριακές σχέσεις υπήρξαν ακόμη πιο τεταμένες (Özcan, 2004).

Αναλύοντας τη σταθερά (τα ύδατα του Τίγρη και του Ευφράτη) που συνδέει τα δύο παραπάνω πολιτικά ζητήματα, ήδη στη *Συνθήκη του Χαλεπίου (1930)* γίνεται λόγος για τα δικαιώματα της Συρίας στον Τίγρη (Güner, 2008). Δύο δεκαετίες αργότερα, η τουρκική κυβέρνηση νομοθέτησε υπέρ της ίδρυσης μίας κρατικής υπηρεσίας, υπεύθυνης για τους τουρκικούς υδάτινους πόρους (*DSI- Devlet Su İşleri- State Hydraulic Works*) και η Συρία ξεκίνησε αρδευτικά έργα στον Ορόντη ποταμό (Güner, 2008). Λίγα χρόνια αργότερα γίνονται οι πρώτες συζητήσεις μεταξύ των επιτετραμμένων των δύο χωρών για τη σύναψη συμφώνου, αναφορικά με την ανταλλαγή πληροφοριών για το νερό στην περιοχή μεταξύ του Ιράκ και της Συρίας. Ως εκ τούτου, το 1965 άρχισαν διαπραγματεύσεις, στη διάρκεια των οποίων η Τουρκία εγγυήθηκε στους γείτονές της την απόδοση τουλάχιστον 450 κυβικών γιάρδων (350m³) δευτερόλεπτο νερού από τον Ευφράτη προς τη Συρία και το Ιράκ (Güner, 2008). Παρόλα αυτά, η συμφωνία δεν ευόδωσε εξαιτίας της άρνησης της συριακής κυβέρνησης να συμπεριληφθεί στις θεματικές και η διαχείριση του ποταμού Ορόντη (Güner, 2008).

Οι τουρκοσυριακές σχέσεις εντάθηκαν περισσότερο από τη δεκαετία του '70 και μετά, όταν και οι δύο χώρες ξεκίνησαν να επιδίδονται στην πραγματοποίηση έργων επί των ποταμών μονόπλευρα, χωρίς συστάσεις και εγγυήσεις μεταξύ τους. Ως απόρροια αυτού, πολλαπλασιάστηκαν οι τριβές μεταξύ των δύο χωρών για το καθεστώς εκμετάλλευσης του νερού των δύο ποταμών. Πιο αναλυτικά, το 1973 μετά από διάστημα οκτώ ετών τελείωσε το φράγμα *Keban* της Τουρκίας και την ίδια χρονιά τελείωσε και το φράγμα *Tabqa*- οι εργασίες του ξεκίνησαν το 1968-, που αργότερα ονομάστηκε *Al Thawra* (Revolution), στη Συρία, μόλις 40 μίλια από τα τουρκικά σύνορα (Güner, 2008). Η κατασκευή του τουρκικού φράγματος δήλωνε, για την Συρία, την πρώτη τουρκική κίνηση για ανάδειξη της δύναμής της, ως κράτος που είχε τη δυνατότητα να ελέγξει τον Ευφράτη κατά τα ανάντη. Αντίστοιχα, η ενέργεια

της Συρίας θεωρήθηκε απειλή για την ασφάλεια της Τουρκίας εξαιτίας της εγγύτητας του φράγματος στα σύνορά της. Το 1976 δημοσιοποιήθηκε η έναρξη των έργων για την κατασκευή ενός νέου τούρκικου φράγμα (Karakaya) υπό το γενικότερο πλαίσιο ανάδειξης αρδευτικών έργων στην περιοχή (GAP) (Güner, 2008). Τη συγκεκριμένη χρονιά οι σχέσεις των ήταν ήδη πολύ τεταμένες λόγω της αιματηρής αντικαθεστωτικής εξέγερσης που είχε προηγηθεί στη Συρία (2 Φεβρουαρίου), στην πόλη Χάμα και για την οποία οι συριακές μυστικές υπηρεσίες είχαν αποδείξεις εμπλοκής της Τουρκίας στην προμήθεια των όπλων των επαναστατών (Μάζης, 1996). Ακολούθησε εμπάργκο στο πετρέλαιο προς την Τουρκία υπό την κεκαλυμμένη αιτιολόγηση μειωμένης ροής στον Ευφράτη λόγω της διαχείρισής του από την κυβέρνηση της Άγκυρας (Güner, 2008). Η Άγκυρα ακολουθώντας την πολιτική του «καρότου» για να αποφύγει αυτή τη διπλωματική σκόπελο παρείχε εγγυήσεις, το 1979, για ελάχιστη ετήσια ροή προς τη Συρία 650 κυβικών γιαρδών (500m³)/ δευτερόλεπτο (Güner, 2008).

❖ **Πρόγραμμα Νοτιοανατολικής Τουρκίας (Güneydoğu Anadolu Projesi-GAP)**

Το μεγαλεπήβολο αυτό έργο αφορά την Νοτιοανατολική Τουρκία και πιο συγκεκριμένα, εννέα περιφέρειές της έχοντας στη νότια πλευρά του τη Συρία και ανατολικά το Ιράκ. Η περιοχή αυτή είναι υπό ανάπτυξη σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα και ο πληθυσμός της είναι, σε μεγαλύτερο βαθμό, κουρδικός. Προσβλέποντας στη μετατροπή της περιοχής από ξηρή και άγονη σε καλλιεργήσιμη και, παράλληλα, στην μεγιστοποίηση της παραγωγής της υδροηλεκτρικής ενέργειας, που θα αυξήσει σημαντικά το τουρκικό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ), το GAP αναμένεται να δημιουργήσει νέες τομές.

Το κόστος του μέχρι το 1981 (το έργο ξεκίνησε το 1976) ανήλθε στα 9δισ δολάρια και με την ολοκλήρωσή του υπολογίζεται να έχει κοστίσει περίπου 32δισ δολάρια για την

ανάπτυξη 13 βασικών σχεδίων, εκ των οποίων τα επτά θα είναι στον Ευφράτη και τα έξι στον Τίγρη ποταμό (*The Adelphi Papers, 1992*). Το 50% των ενεργειακών αναγκών της Τουρκίας κάθε χρόνο καλύπτεται από εισαγωγές και το GAP συνδυάζοντας 25 αρδευτικά συστήματα, 22 φράγματα και 19 μονάδες παραγωγής υδροηλεκτρικής ενέργειας προβλέπεται ότι θα αυξήσει την τωρινή παραγωγή ενέργειας στην Τουρκία κατά 70- 80% και θα μετατρέψει την περιοχή σε πόλο αγροτικής και βιομηχανικής ανάπτυξης (*Μάζης, 1996*). Βέβαια, αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα την δέσμευση τεράστιας ποσότητας των υδάτων των δύο ποταμών με δυσμενείς συνέπειες για τις άλλες παρόχθιες χώρες, αφού με την ολοκλήρωσή του θα δεσμεύονται το 98% του νερού του Ευφράτη και, αντίστοιχα, το 50% του Τίγρη (*Μάζης, 1996*). Το όλο εγχείρημα καλύπτει έκταση 5.358 τετραγωνικών χιλιομέτρων, το 9,7% της συνολικής έκτασης του τουρκικού κράτους (*Çarcoğlu and Eder, 2001*). Ο πληθυσμός της περιοχής αγγίζει τα 6.500.000 εκατομμύρια, αριθμό ίσο με το 10% του συνολικού πληθυσμού, και αυξάνεται συνεχώς (2,49% κάθε χρόνο) σε αντιπαραβολή με τον τουρκικό μέσο όρο (1,5%), αλλά ο μέσος όρος ζωής είναι 2,5 χρόνια χαμηλότερος από τον αντίστοιχο άλλων περιοχών (*Çarcoğlu and Eder, 2001*). Πρόκειται για ένα πληθυσμιακό κομμάτι, του οποίου μόνο το 9% των ανηλίκων ολοκληρώνει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και στο οποίο παρέχεται από το κράτος μόνο το 10% των εθνικών πακέτων για την ανάπτυξη (*Unver, 2000 όπως αναφέρεται στο Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*). Με αυτά τα στοιχεία διαπιστώνονται οι κοινωνικές προεκτάσεις του έργου και η πολιτική του σημασία σε μία περιοχή που οι κάτοικοί της αντιδρούν και απαιτούν καθεστώς αναγνώρισης μέχρι και ανεξαρτησίας από την Άγκυρα. Η θεωρία του αμυντικού ρεαλισμού επεξηγεί άρτια τα γεγονότα καθώς το GAP φαίνεται να εξυπηρετεί με έμμεσο τρόπο την επιβίωση του τουρκικού κράτους μακριά από αποσχιστικούς (κουρδικούς) κινδύνους.

Οι συγκρούσεις με τους Κούρδους επαναστάτες σχετίζονται άμεσα, εκτός από το εθνικό στοιχείο, και με το κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο της Ανατολίας, καθώς οι οικονομικοί δείκτες είναι σε πολύ χαμηλά επίπεδα και η γη ανήκει σε λίγους γαιοκτήμονες (οικονομία φεουδαρχικού τύπου) (*Çarcoğlu and Eder, 2001*). Το GAP θα δώσει ώθηση στην ανάπτυξη και έτσι, θα εξυπηρετήσει την πολιτική των κυβερνήσεων της Άγκυρας ώστε να παύσουν τα προβλήματα με τον κουρδικό πληθυσμό, προωθώντας μία τακτική συμφιλίωσης του κουρδικού στοιχείου με το

τουρκικό. Δεν ήταν άνευ σημασίας η προσπάθεια του Τούρκου Γενικού Διευθυντή του DSI, που εκφράστηκε με τη δήλωσή του

«Δεν έχουμε Κούρδους. Είμαστε όλοι Τούρκοι. Δεν αντιμετωπίζουμε τους Κούρδους ως μειοψηφία, όπως συμβαίνει στις ΗΠΑ. Είμαστε όλοι πολίτες της Τουρκίας, ανεξάρτητα από την καταγωγή μας. Πολιτική της Τουρκίας είναι οι πολίτες της περιοχής που αναπτύσσεται το GAP να μην αντιμετωπίζονται διαφορετικά από ότι συμβαίνει σε άλλες περιφέρειες, χάρη στην εθνική τους ταυτότητα. Έχουμε πολλούς κυβερνητικούς υπαλλήλους κουρδικής καταγωγής σε σημαντικές θέσεις.»

(Unver, 2000 όπως αναφέρεται στο *Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*).

Το πρώτο φράγμα του GAP που χτίστηκε ήταν το *Karakaya* (1976-1987) στον Ευφράτη και ακολούθησαν το φράγμα *Ataturk* (1983-1992), το φράγμα *Karkamis* (1996-1999) και το φράγμα *Birecik* (1993-2000) και αντίστοιχα στον Τίγρη, τα φράγματα *Dicle* (1986-1997) και *Batman* (1986-1998) (*Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*).

Το *Ataturk* είναι το μεγαλύτερο και σημαντικότερο φράγμα όλου του προγράμματος. Έχει δυνατότητα αποθήκευσης 48,7km³, εγκατεστημένη δυνατότητα παραγωγής ηλεκτρισμού της τάξης των 2.400 MW, συνολική δυνατότητα παραγωγής 27bn kWh ανά έτος και μπορεί να ελέγχει τη ροή του ποταμού· τέθηκε σε λειτουργία τον Ιούλιο του 1992 (*The Adelphi Papers, 1992*). Το Δεκέμβριο του 1986 μία είδηση πήρε δημοσιότητα στην Τουρκία, πως η αστυνομία είχε βάσιμες υποψίες ότι συριακές οργανώσεις σκόπευαν να το γκρεμίσουν (*Çarcoğlu και Eder, 2001*). Ο λόγος που το *Ataturk* εκλήφθηκε ως επιπλέον κίνδυνος από τη Δαμασκό είναι, επειδή η οικοδόμησή του (όπως και ολόκληρο το Πρόγραμμα) αποτελεί μέρος των ιμπεριαλιστικών διεκδικήσεων της Τουρκίας για τα ύδατα, αφού μέσω αυτού θα ελέγχεται η ποσότητα και η ποιότητα του νερού προς τη Συρία (*Çarcoğlu και Eder, 2001*). Επίσης, από το *Ataturk* φάνηκε καθοριστικά ο προγραμματισμός του GAP και

για αρδευτικούς σκοπούς, για τους οποίους καταναλώνεται πολύ περισσότερο νερό από ότι για την βιομηχανία, λόγω της θέσης του φράγματος και αυτή ήταν μία ακόμη αιτία για την κατακόρυφη αύξηση της ανησυχίας και των διαμαρτυριών από τη πλευρά της Δαμασκού (*Çarcoğlu και Eder, 2001*).

Για αυτούς τους λόγους δεν είναι τυχαία η καταγγελία του από όλες τις αραβικές χώρες. Η πρώτη επίσημη ρήξη για το φράγμα μεταξύ των δύο χωρών έγινε το Νοέμβριο του 1989 με τη δήλωση της Άγκυρας ότι για να γεμίσει και να το ελέγξουν θα διακοπτόταν η ροή του Ευφράτη από τις 13/1/1990 μέχρι και τον Φεβρουάριο του ίδιου έτους, αλλά δύο εβδομάδες νωρίτερα θα αυξανόταν κατά 1050- 1300 κυβικές γυάρδες (800- 1000 m³)/ δευτερόλεπτο για να καλύπτονταν οι ανάγκες της Συρίας και του Ιράκ (*Güner, 2008*). Τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα τις έντονες αντιδράσεις των δύο παροχθίων κρατών, ότι η Τουρκία δημιουργούσε de facto καταστάσεις χωρίς την δική τους σύμφωνη γνώμη για ένα ζήτημα στο οποίο δεν υπήρχε προηγούμενη τριμερής συμφωνία. Ακολούθησε η προσφυγή της Συρίας στην Αραβική Ένωση (Ιανουάριος 1990) με την αιτιολογία της απαίτησης ισότιμης κατανομής των υδάτων και μείωση του χρόνου πλήρωσης της τεχνητής δεξαμενής του φράγματος Ataturk (*Μάζης, 1996*). Ύστερα, υπήρξε δήλωση της Αραβικής Ένωσης στις 18/1/1990 πως

«η κατακράτηση των υδάτων του Ευφράτη βλάπτει τα καλώς νοούμενα συμφέροντα της Συρίας και του Ιράκ, χωρών που έχουν απαράγραπτους ιστορικούς δεσμούς με τα ύδατα του ποταμού, σύμφωνα και με τις διατάξεις τους Διεθνούς Δικαίου.»

και, στη συνέχεια, εξέφρασε την ελπίδα πως η Τουρκία θα επανεκτιμούσε τη θέση της έτσι, ώστε να υπάρξει κάποια συμφωνία στα πλαίσια των κανόνων του Διεθνούς Δικαίου (*Μάζης, 1996*). Σε πρόσφατα συριακά αρχεία αποδεικνύεται πως στο διάστημα Ιανουαρίου- Φεβρουαρίου 1990, η ροή του ποταμού ήταν πολύ κατώτερη των συμφωνηθέντων του 1987, δηλαδή 321m³/δευτερόλεπτο (*Joint Report of Fact-Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*).

Επίσης, το 1993 επειδή επικρατούσε ξηρασία και τα περισσότερα φράγματα του προγράμματος υπολειπορούσαν, η Τουρκία κινήθηκε και πάλι μονομερώς

μειώνοντας σε απόλυτο βαθμό τη ροή του Ευφράτη από 500 κυβικά μέτρα/ δευτερόλεπτο σε 170 κυβικά μέτρα/δευτερόλεπτο (*Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*).

Δηλαδή, το πρόβλημα έγινε εντονότερο κυρίως επειδή η Συρία, ως χώρα κατάντη, θεώρησε πως απειλούνται τα ζωτικά της συμφέροντα (νερό και αυτάρκεια τροφίμων) με το συγκεκριμένο φράγμα. Είναι χαρακτηριστικό πως, όσο η ανάπτυξη έργων επί των δύο ποταμών είχε ενεργειακό χαρακτήρα, η Συρία και το Ιράκ δε προβληματίζονταν τόσο και, πολύ περισσότερο, ευνοούνταν από αυτά γιατί τα υδροηλεκτρικά έργα έκαναν πιο συγκεκριμένη τη ροή των ποταμών προς αυτές τις δύο χώρες. Με βάση τα παραπάνω, είναι ευνόητη η τάση της συριακής κυβέρνησης να διεθνοποιήσει το πρόβλημα της εκμετάλλευσης του νερού στην περιοχή για να αποκτήσουν την επιθυμητή νομιμοποίηση οι θέσεις της και να επιτύχει λύσεις μέσα από περιφερειακούς και διεθνείς οργανισμούς.

Το *Πρόγραμμα Νοτιοανατολικής Τουρκίας* έγινε με το πέρασμα των χρόνων σύμβολο εθνικής υπερηφάνειας στην Τουρκία και υποστηρίζεται τόσο από όλα τα πολιτικά κόμματα, ανεξαρτήτως ιδεολογίας, όσο και από τον επιχειρηματικό κόσμο. Από οικονομικής άποψης το σχέδιο είναι αποφασιστικής σημασίας. Με την ολοκλήρωσή του 17.000.000 στρέμματα θα αρδευτούν και η παραγωγή υδροηλεκτρικής ενέργειας θα φτάσει τις 27δισ Kwh ετησίως, ενώ η καλλιεργήσιμη γη θα διπλασιαστεί (*Çarçoğlu και Eder, 2001*). Αυτά θα συμβάλλουν στην αλλαγή του τρόπου ζωής στην περιοχή, καθώς η ανάπτυξη της γεωργίας και η αύξηση της παραγωγικότητας θα οδηγήσουν στην αισθητή αύξηση του εισοδήματος των κατοίκων της περιοχής. Παράλληλα, αυτές οι εκτάσεις θα γίνουν πόλος έλξης τόσο για εσωτερική (κάτοικοι άλλων πόλεων ή χωριών θα μετακινηθούν προς αυτές) όσο και για εξωτερική μετανάστευση (πολίτες άλλων κρατών) από ανθρώπους που θα προσδοκούν καλύτερη εργασία και ποιότητα ζωής. Έτσι, θα μειωθούν τα προβλήματα στα μεγάλα αστικά κέντρα λόγω των πιέσεων που προκαλεί η έντονη αστικοποίηση και θα παύσουν οι διαμαρτυρίες από τους μόνιμους κατοίκους των περιοχών αυτών, οι οποίοι θεωρούν πως δεν εισακούγονται από την κεντρική κυβέρνηση και δε λαμβάνονται μέτρα προς όφελός τους και θα υπάρξει, ίσως, και

μεταστροφή της στάσης τους απέναντι στην Άγκυρα. Το τελευταίο, ειδικά, είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το «κουρδικό ζήτημα».

Σε αναλογία με τα παραπάνω, το αναπτυξιακό σχεδιάγραμμα του GAP διευρύνθηκε έτσι ώστε να περιλαμβάνει οδικά έργα, νοσοκομεία και σχολεία για να είναι διατηρήσιμο και βιώσιμο, επειδή όπως τόνισε ο Δρ. Oclay Unver (πρόεδρος της επιτροπής του GAP) σε ένα σεμινάριο στο Λονδίνο το Φεβρουάριο του 2000

«Η προσέγγισή μας εστιάζεται στο ανθρώπινο στοιχείο. Όλες οι υποδομές και οι επενδύσεις γίνονται για να το υπηρετούν.»

(Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002).

Μέχρι και σήμερα το GAP όχι μόνο δεν έχει τελειώσει αλλά έχει καθυστερήσει και αισθητά σε σχέση με το προωθημένο χρονοδιάγραμμά του, συναινώντας σε μεγάλο αριθμό αρνητικών σχολίων. Όσον αφορά την παραγωγή ενέργειας είχε ολοκληρωθεί το 74,3% του έργου μέχρι τον Ιούνιο του 1999, ενώ στον αγροτικό τομέα μόνο το 12,2% (Çarcoğlu και Eder, 2001). Ακόμη, παρότι δημιουργήθηκαν σχολεία και νοσοκομεία στην Ανατολική Τουρκία και αναπτύχθηκε το ηλεκτροδοτικό της σύστημα, η συνολική εικόνα της οικονομικής δομής της περιοχής μένει απαράλλαχτη με τον βιομηχανικό τομέα, το 1997, να υπολογίζεται μόνο στα 3,6% του συνολικού στην Τουρκία και την απασχόληση του εργατικού δυναμικού σε αυτόν να είναι μόλις το 5% (στο 1/3 του τουρκικού μέσου όρου- περίπου 16%) (Çarcoğlu and Eder, 2001). Στον αντίποδα του στόχου έλξης εργατικού δυναμικού, εκατοντάδες χιλιάδες κάτοικοι της Ανατολίας οδηγήθηκαν σε αναγκαστική μετακόμιση (μόνο από την περιοχή του φράγματος Atatürk έφυγαν 70.000 κάτοικοι από 117 χωριά (The Adelphi Papers, 1992)), πολλές φορές και χωρίς αποζημίωση, και ζουν στις μεγάλες πόλεις σε συνθήκες χειρότερες από εκείνες που ζούσαν, άνεργοι ή υποαπασχολούμενοι και οι περισσότεροι στο όριο της φτώχειας (Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002). Στην πραγματικότητα, δηλαδή, φαίνεται να μην υπήρξε καμία συνεργασία με τις τοπικές αρχές για την υλοποίηση των στόχων του.

Ως εκ τούτου, θα ήταν δικαιολογημένος ο ισχυρισμός ότι τελικά στόχος του προγράμματος ήταν κυρίως η αλλοίωση του κουρδικού πληθυσμού στην συγκεκριμένη περιοχή, όπου γειτνιάζει με εχθρικές προς την Τουρκία χώρες (όπως η Συρία) και του οποίου τα αιτήματα είναι όμορα με τάσεις εθνικής απειλής για τη σύσταση του τουρκικού κράτους. Παράλληλα και πραγματιστικά, οι όποιες αλλαγές προτείνονται από το GAP στη γεωγραφία της Ανατολικής Τουρκίας μέσω της διάνοιξης οδών και της αύξησης των βιομηχανιών και των καλλιεργειών, θα αλλάξουν την «πραγματικότητα» των Κούρδων που έχουν μάθει να επιβιώνουν στο ορεινό περιβάλλον, με ένα πιο αστικό μέσω του οποίου η κυβέρνηση θα μπορεί σαφώς να ασκεί ευρύτερο έλεγχο (*Unver, 2000 όπως αναφέρεται στο Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*).

Δηλώσεις Τούρκων στρατιωτών σε αγγλικό ειδησεογραφικό πρακτορείο (Channel 4) κατέδειξαν τη στρατηγική σημασία του τουρκικού φράγματος *Ilisu*, που είναι το μεγαλύτερο στον Τίγρη ποταμό, τονίζοντας πως με την αύξηση της στάθμης του νερού στο συγκεκριμένο σημείο αποκόπτονται δίοδοι προς τα βουνά, που ιστορικά έχουν χρησιμοποιηθεί από τους επαναστάτες του PKK (*Unver, 2000 όπως αναφέρεται στο Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*).

Ακόμη, αναφορικά με το φεουδαρχικό σύστημα που κυριαρχούσε στην κατανομή των γαιών στην ανατολική Τουρκία το GAP επέφερε ελάχιστες, αν όχι καθόλου, αλλαγές. Σε ποσοστό οικογενειών με κτηνοτροφικές μονάδες και καλλιεργήσιμη γη, το 8% έχει τον έλεγχο του 50% της γης, το 41% από αυτές κατέχει μόνο 50 στρέμματα και 38% δεν έχει καθόλου γη· σε αυτό το 79% δεν προσφέρει τίποτα ουσιαστικό καθώς με ελλιπή οργάνωση και εκπαίδευση δε δύναται, ούτως ή άλλως, να επωφεληθεί (*Unver, 2000 όπως αναφέρεται στο Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*).

Παράλληλα, η οικολογική υποβάθμιση της περιφέρειας είναι αναντίρρητη, καθώς η διάβρωση του εδάφους και η αλάτωσή του προκαλούν ήδη σοβαρά προβλήματα τόσο στο οικοσύστημα όσο και στις καλλιέργειες (*Joint Report of Fact- Finding Mission*

to Syria and Iraq, 2002). Το νερό των τουρκικών αρδεύσεων επιστρέφοντας στις κοίτες του Τίγρη και του Ευφράτη φέρει μαζί του ποσότητες λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων διαταράσσοντας σημαντικά την ποιότητα του νερού που λαμβάνουν οι κατάντη παρόχθιες χώρες, Συρία και Ιράκ (Μάζης, 1996).

Γίνεται εύκολα, λοιπόν, αντιληπτό πως το Πρόγραμμα Νοτιοανατολικής Τουρκίας όντας το πλέον φιλόδοξο πρόγραμμα του σύγχρονου τουρκικού κράτους στον ενεργειακό τομέα, εμπλέκεται ταυτόχρονα στη σφαίρα της υδρογεωπολιτικής, που αφορά άμεσα και τα αραβικά γειτονικά του κράτη με τις αλληλεπιδράσεις που ισχύουν στη Μέση Ανατολή.

Στα 1980, η Συρία αποφασίζει να συμμετάσχει στην υπάρχουσα Τεχνική Επιτροπή της Τουρκίας και του Ιράκ για τα ύδατα και για ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με αυτά (*JTC- Joint Technical Committee*) και αρχίζουν για πρώτη φορά διαπραγματεύσεις σε τριμερές επίπεδο (Güner, 2008). Η Τουρκία όμως απαιτούσε πριν την οποιαδήποτε παραχώρηση δικαιωμάτων από μέρους της, να παύσει η Συρία να υποστηρίζει τις «τρομοκρατικές» οργανώσεις των Κούρδων και των Αρμενίων (πρόκειται για την *ASALA- Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia*). Πρόκειται για ακόμη μία περίπτωση που διαπιστώνεται η χρήση του νερού ως πολιτικός παράγοντας. Με το πέρας περιορισμένου αριθμού συνεδριάσεων τα συμβαλλόμενα μέρη κατανόησαν πως η Επιτροπή δε μπορούσε να πληρώσει τους στόχους της δημιουργίας της, αφού κάθε φορά τα αποτελέσματα της έφταναν σε αδιέξοδο. Τα προβλήματα ξεκινούσαν ήδη από τη σημειολογία των ζητημάτων, πρώτα αν ο Τίγρης και ο Ευφράτης θα αντιμετωπίζονταν ως ένα κοινό σύστημα υδάτων (όπως πρότεινε η Τουρκία) ή ξεχωριστά και, ύστερα αν τελικά συμφωνούσαν πως πρόκειται για εκμετάλλευση διεθνών υδάτων (σύμφωνα με τη θέση της Συρίας και του Ιράκ) ή διασυνοριακών για τα οποία αρκούσε και μία τριμερής συμφωνία (Kibaroglu, 2004). Εφόσον, η παρακώλυση των ενεργειών της Επιτροπής ξεκινούσε από τόσο αρχικά αλλά βασικά θέματα, αποφασίστηκε η παύση των εργασιών της.

Ως συνέχεια της πολιτικής «καλής γειτονίας» της Άγκυρας, υπογράφονται το 1987 δύο πρωτόκολλα συμφωνίας με τη Δαμασκό, εξαιρετικής σημασίας για το ζήτημα της εκμετάλλευσης του νερού των δύο ποταμών. Με αυτά, η τουρκική πλευρά δεσμεύτηκε επίσημα για ετήσια ροή του Ευφράτη προς τη γειτονική χώρα 650 κυβικών γιάρδων (500m^3)/ δευτερόλεπτο προφυλάσσοντας όμως το δικαίωμα της μέγιστης χρήσης των υδάτων από εκείνη (Güner, 2008). Για να τηρηθεί η δέσμευσή της επιβλήθηκε η υπογραφή του δεύτερου πρωτοκόλλου (ασφαλείας) από την Συρία, πως θα παύσει να συνδράμει αντιτουρκικές οργανώσεις (Güner, 2008). Το δεύτερο πρωτόκολλο ήταν και ο ουσιαστικός πολιτικός λόγος για τις δεσμεύσεις του πρώτου. Είναι θεμιτό να αναφερθεί πως η παραχωρήσεις της Τουρκίας στα ύδατα ήταν απόρροια των αποφάσεων του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), εάν και εφόσον η ανατολική χώρα επιθυμούσε να χρηματοδοτηθεί για τα αρδευτικά έργα που είχε ξεκινήσει στην περιοχή (Μάζης, 1996).

❖ ***Το Πρωτόκολλο του 1987 για τα Ύδατα μεταξύ Συρίας και Τουρκίας***
(Kibaroglu, 2004)

Στις 17 Ιουλίου 1987, οι διαπραγματεύσεις μεταξύ της Τουρκίας και της Συρίας για οικονομική συνεργασία επισφραγίστηκαν με ένα πρωτόκολλο, στο οποίο περιλαμβάνονταν διατάξεις και αναφορικά με το θέμα του νερού. Πιο συγκεκριμένα, στο Άρθρο 6 γινόταν ρητός λόγος ότι μέχρι να υπάρξει τελική συμφωνία επί των ποσοστών εκμετάλλευσης των υδάτων του Ευφράτη, η Τουρκία δεσμευόταν για το μέσο όρο της ετήσιας ροής του ποταμού, στα 500 m^3 / δευτερόλεπτο στην περιοχή των μεταξύ τους συνόρων και σε περιόδους μικρότερης ροής (λόγω περιβαλλοντικών παραγόντων) να αναπληρώνει τα ποσοστά στους επόμενους μήνες. Ως βάση σύγκρισης για τις τουρκικές αποφάσεις, επιβάλλεται να ληφθεί υπόψη πως η ετήσια ροή του ποταμού στο συγκεκριμένο σημείο είναι κανονικά 1000 m^3 / δευτερόλεπτο (1150 κυβικές γιάρδες) και πως το πρωτόκολλο αυτό ήταν προσωρινής μορφής.

Μολοταύτα, τα επόμενα χρόνια η ένταση στην περιοχή κάθε άλλο παρά μειώθηκε, με την Συρία να απαιτεί αύξηση της ροής του Ευφράτη μεγαλύτερη των συμφωνηθέντων και την Τουρκία να τονίζει πως η Δαμασκός δεν ακολουθεί το πρωτόκολλο για την ασφάλεια, οπότε δεν είναι υποχρεωμένη και εκείνη να τηρεί τις προϋποθέσεις για τα ύδατα. Έτσι, στα 1989 σημειώθηκε θερμό επεισόδιο, όταν συριακά πολεμικά αεροσκάφη (τύπου MIG) κατάρριψαν ένα τουρκικό αναγνωριστικό εντός των τουρκικών συνόρων, γεγονός που επίσημα αποδόθηκε στη ρήξη των δύο χωρών για την εκμετάλλευση του Ευφράτη (Güner, 2008).

Στα τέλη της δεκαετίας του '80 η Τουρκία πρότεινε την έναρξη κολοσσιαίων προγραμμάτων, σε κλίμα σύμπνοιας, για την εξασφάλιση προνομίων των γειτόνων της αλλά και της ίδιας και καλύτερων σχέσεων με τα αραβικά κράτη.

❖ **Peace Pipeline Project** (Μάζης, 1996)

Την ίδια χρονιά προτείνεται από τον Τούρκο Πρωθυπουργό Özal ένα επαναστατικό εγχείρημα για την περιοχή, το πρόγραμμα «Νερό για την Ειρήνη» ή αλλιώς «Αγωγός της Ειρήνης» (1987- 1991). Σύμφωνα με αυτό, θα κατασκευάζονταν από την Τουρκία δύο αγωγοί, οι οποίοι θα αντλούσαν νερό από τους ποταμούς *Seyhan* και *Keyhan*, και ο ένας διασχίζοντας τη Συρία, την Ιορδανία, την κατεχόμενη Κύπρο και ίσως το Ισραήλ θα κατέληγε στη σαουδαραβική όχθη της Ερυθράς Θάλασσας. Ο άλλος αγωγός θα αναπτυσσόταν στα κράτη του αραβοπερσικού κόλπου. Η αναμενόμενη ανταγωνιστικότητά του οφειλόταν στα σχέδια για μειωμένη τιμή πώλησης του νερού σε σχέση με το ανάλογο που ήταν προϊόν αφαλάτωσης και η αναμενόμενη επιτυχία του θα ήταν να εξασφαλίσει την στενή συνεργασία των χωρών που αφορούσε. Η χρηματοδότηση του Προγράμματος θα γινόταν από την Διεθνή Τράπεζα για την Αναδιάρθρωση και την Ανάπτυξη και από την Ισλαμική Αναπτυξιακή Τράπεζα. Τελικά, δεν υλοποιήθηκε για πολιτικούς λόγους.

Πηγή: BLOGSPOT (2009) Peace Pipeline Project [Online Image] Available from: <http://newhk.blogspot.com/2009/02/regional-options-for-peacefull-water.html> [Accessed on 17/05/2012]

Στις αρχές της δεκαετίας του '90 επισκέπτεται την Συρία ο Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας (3/8/1992) και στις δηλώσεις του τονίζει πως η Άγκυρα δεσμεύτηκε εκ νέου στις ποσοτώσεις του 1987 με τον όρο και η Δαμασκός να τηρήσει το νέο αμοιβαίο σύμφωνο ασφαλείας που είχε συναφθεί τον Απρίλιο του ίδιου έτους. Στη συνέχεια όμως των διαβουλεύσεων για τα θέματα αυτά, οι συνεδριάσεις κατέληξαν και πάλι σε αδιέξοδο, επειδή η Τουρκία αρνούνταν κατηγορηματικά την ίση κατανομή των υδάτων (Μάζης, 1996). Τον Ιανουάριο του επόμενου έτους ξεκίνησαν και πάλι διαπραγματεύσεις σε διμερές επίπεδο για να εξευρεθεί λύση, όμως αυτή τη φορά ματαιώθηκαν εξαιτίας της άρνησης της συριακής κυβέρνησης να συμπεριλάβει στη συζήτηση πιθανή διμερή εκμετάλλευση του ποταμού Ορόντη (Güner, 2008).

Planned and Implemented Dams (from Turkey) on Euphrates and Tigris

<u>Euphrates- 15 Dams (14 in GAP region)</u>	<u>Tigris- 8 Dams</u>
Kaban Dam	Kralkizi Dam and HEPP
Karakaya Dam and HEPP*	Dicle Dam and HEPP
Ataturk Dam and HEPP	Batman Dam and HEPP
Birecik Dam and HEPP	Silvan Dam and HEPP
Karkamis Dam and HEPP	Kayseri Dam and HEPP
Gamgazi Dam	Garzan Dam and HEPP
Gomikan Dam	Ilisu Dam and HEPP
Kocali Dam and HEPP	Cizre Dam and HEPP
Sirimtas Dam and HEPP	
Buyukcay Dam and HEPP	
Kahta Dam and HEPP	
Cataltepe Dam	
Hancagiz Dam	
Kayacik Dam	
Kemlin Dam	
*HEPP= Hydroelectric Power Project	

Πηγή: DSI website (www.dsi.gov.tr/gap.htm)

Note : The official GAP website (www.gap.gov.tr) lists only 8 dams under Euphrates Basin Projects.

Η κατασκευή φραγμάτων στον Τίγρη και τον Ευφράτη τόσο από την πλευρά της Τουρκίας όσο και από την πλευρά της Συρίας ώθησε σε ακόμη σοβαρότερη ρήξη τις σχέσεις τους δημιουργώντας πολύ συχνά εντάσεις. Το γεγονός αυτό εξηγείται από τη πολιτική, οικονομική και κοινωνική επιρροή που έχουν αυτά τα υδραυλικά έργα, ειδικά σε περιπτώσεις εκμετάλλευσης των υδάτων από δύο ή και περισσότερα κράτη. Τα φράγματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως πολιτικό όπλο, κυρίως από τα κράτη που έχουν στο έδαφός τους τις πηγές του ύδατος, αφού με αυτό τον τρόπο

μπορούν να ασκήσουν πίεση σε άλλα κράτη μειώνοντας αισθητά ή ακόμα και παύοντας για κάποιο χρονικό διάστημα τη ροή του νερού (*Joint Report of Fact-Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*).

Από την Συρία έχουν χτιστεί μόνο τρία φράγματα στον ποταμό Ευφράτη αποσκοπώντας αποκλειστικά στην παραγωγή υδροηλεκτρικής ενέργειας. Το φράγμα *Tabqa* είναι το μεγαλύτερο και σε αυτό οφείλεται άρδευση συριακού εδάφους, μεγέθους 640.000ha, όμως πρόσφατα η απόδοσή του (ποσοτικά και ποιοτικά) μειώθηκε δραματικά καθώς ανιχνεύτηκαν υψηλά επίπεδα γύψου στο έδαφος που βρίσκεται και εξαιτίας της υφαλμύρωσης του νερού από την υπεράντληση και από την κατάρρευση των καναλιών λόγω διαρροής 5m³/ δευτερόλεπτο (*The Adelphi Papers, 1992*). Επιπρόσθετα, επειδή η τοπογραφία της περιοχής που κατασκευάστηκε δεν ενδείκνυται για τέτοια έργα, σε περιόδους χαμηλής ροής του ποταμού (όπως το καλοκαίρι) η παραγωγή ενέργειας είναι μειωμένη και αυτό προκαλεί προβλήματα στην ηλεκτροδότηση ακόμη και μεγάλων πόλεων, όπως στην Aleppo ή και στη πρωτεύουσα της Συρίας, τη Δαμασκό (*The Adelphi Papers, 1992*). Το σύνολο του εδάφους που μπορεί να αρδευτεί στην χώρα είναι 863.308ha (500.000 το 1975), από τα οποία τα 309.000ha είναι στον Ευφράτη ποταμό και τα 207.844ha είναι στον Τίγρη ποταμό και στην Khabur και στόχος της Συρίας ήταν να αυξήσει τις αρδευόμενες γαίες στα 1.400.000ha μέχρι το 2010 εκμεταλλεύομενη και τους ποταμούς *Khabur, Sajur* και *Balikh* (*The Adelphi Papers, 1992*). Από αυτά τα στοιχεία διαλευκάνεται η σημασία των δύο ποταμών για το αραβικό κράτος και οι λόγοι που εκλαμβάνει ως απειλή τις αυξημένες κινήσεις εκμετάλλευσης των υδάτων τους από την τουρκική πλευρά.

Τις μεγαλύτερες συνέπειες από την οικοδόμηση των φραγμάτων τις δέχονται οι περιοχές κατάντη των ποταμών, οι οποίες συνέπειες είναι, συνηθέστερα, μακροχρόνιες. Ουσιαστικά, πρόκειται για προβλήματα στις καλλιέργειες από τις πλημμύρες, αλλαγές στα χαρακτηριστικά των πλημμυρικών επεισοδίων, αποστράγγιση των ποταμών καθώς όταν ένα φράγμα αποθηκεύει νερό για τις καλλιέργειες μειώνει σημαντικά τη ποσότητα της ροής του ποταμού μετά από αυτό, εξάντληση των ιχθυοαποθεμάτων, μειωμένη εναπόθεση ιλύος και επιδείνωση της ποιότητας των υδάτων, η οποία οφείλεται στα βαρέα μέταλλα και άλατα που περιέρχονται στο νερό από το χώμα των καλλιεργειών μαζί με κατάλοιπα

φυτοφαρμάκων και λιπασμάτων (*Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*). Επιπρόσθετα, το χρονολόγιο διαχείρισης των φραγμάτων είτε προς διευκόλυνση των αρδεύσεων είτε για την παραγωγή ενέργειας προκαλεί δυσκολίες στους αγρότες των γειτονικών κρατών που δε ξέρουν πότε και πόσο νερό θα έχουν για την κάλυψη των αναγκών τους, όπως συμβαίνει πια συχνά στη Συρία (*Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*).

Πιο συγκεκριμένα, με την σταδιακή υλοποίηση του GAP από την Τουρκία περιορίζεται συνεχώς η ροή του Τίγρη και του Ευφράτη εξαιτίας των ταμιευτήρων των τουρκικών φραγμάτων. Ως αποτέλεσμα αυτού, η Συρία αντιμετωπίζει ήδη δραματικές επιπτώσεις, αφού οι ταμιευτήρες του φράγματος *Tabqa* σε πολλές περιπτώσεις είχαν πολύ χαμηλή στάθμη νερού ώστε να μη μπορεί να παραχθεί ενέργεια στον υδροηλεκτρικό σταθμό του σε μία χώρα που τα χαμηλά ποσοστά ενέργειας είναι, ούτως ή άλλως, δεδομένα (*Μάζης, 1996*). Ταυτόχρονα, η συριακή γεωργία πλήττεται συνεχώς από τη μειωμένη πια ποσότητα του νερού του Ευφράτη που εισέρχεται στην χώρα. Το 1995 επτά αραβικά κράτη συνέδραμαν τη Συρία σε διακήρυξη της εναντίον της Τουρκίας, στην οποία την κατηγορούσε, επειδή το νερό που έφτανε πια στα συριακά σύνορα ήταν σοβαρά μολυσμένο (*Güner, 2008*). Ένα χρόνο αργότερα, η Δαμασκός τόνιζε πως θίγονται τα εθνικά της συμφέροντα από την κατασκευή του τουρκικού φράγματος *Bireclik* μόλις 19 μίλια από τα σύνορά της και προσέφυγε στον Αραβικό Σύνδεσμο απαιτώντας από την Άγκυρα να σταματήσει τη μονόπλευρη οικοδόμηση φραγμάτων επί υδάτων κοινής διαχείρισης και προειδοποιώντας, παράλληλα, τις γαλλικές, γερμανικές, ιταλικές, βελγικές, βρετανικές και αυστριακές εταιρείες που συμμετείχαν στο έργο πως θα προσφύγει σε ένδικα μέσα (*Güner, 2008*). Η απόφαση του Αραβικού Συνδέσμου τον Απρίλιο του 1996 ήταν πάλι, όπως και παλαιότερα, υπέρ των δικαιωμάτων της Συρίας στον Τίγρη και των Ευφράτη και συνιστούσε για μία ακόμη φορά την επίλυση των διαφορών με συμφωνία μεταξύ των μερών ανάλογη του διεθνούς δικαίου για το καθεστώς των διεθνών ποταμών (*Güner, 2008*). Τον Αύγουστο του 1998 σημειώθηκε ένα ακόμη θερμό επεισόδιο, που συσχετιζόταν άμεσα με τα ύδατα (*Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*). Η Συρία διακήρυξε, για πολλοστή φορά, πως λάμβανε λιγότερο νερό από τα συμφωνηθέντα του 1987 στη λεκάνη του Τίγρη και του Ευφράτη και η Τουρκία ως απάντηση χρησιμοποίησε το κουρδικό ζήτημα (της υποστήριξης του αγώνα του PKK από τη Συρία) για να αποφύγει τις δεσμεύσεις

για το νερό. Η ρήξη τελικά έφερε τις δύο χώρες προ των πυλών για πολεμική σύρραξη με την Άγκυρα να κάνει πρώτη χρήση στρατιωτικών μέσων.

Εξαιτίας της σκλήρυνσης και της συριακής στάσης και της υποστήριξής της σε περιφερειακό αλλά και διεθνές επίπεδο, η Τουρκία έκανε προσπάθειες να εξομαλύνει τις αντιθέσεις και όντως, από τότε και μετά παρατηρείται η σταθεροποίηση των σχέσεων Τουρκίας- Συρίας, πρώτα με τη σύναψη ενός συμφώνου στα Άδανα το 1998 και ύστερα με κινήσεις κοινωνικού περιεχομένου όπως το άνοιγμα των τουρκοσυριακών συνόρων για τις θρησκευτικές εορτές τον Μάρτιο του 1999 (Özcan, 2004 και Çarcoğlu and Eder, 2001). Ακόμη, στο διπλωματικό πεδίο, τον Μάιο του 2000 ο Υπουργός Εσωτερικών της Τουρκίας, Recep Onal, συνοδευόμενος από 100 τεχνοκράτες και κυβερνητικούς υπαλλήλους επισκέφτηκε τη Δαμασκό για την έναρξη του 4^{ου} Κοινού Οικονομικού Συμβουλίου, το οποίο ήταν πρακτικά ανενεργό για 12 χρόνια (Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002).

Προβλήματα ξαναπαρουσιάστηκαν με την κατασκευή του τουρκικού φράγματος *Ilisu* στον Τίγρη ποταμό για το οποίο ήγειρε ενστάσεις η Συρία πως η Τουρκία έδρασε μονομερώς μη λαμβάνοντας υπόψη το διεθνές δίκαιο και τις διμερείς τους συμφωνίες και ύστερα, το 2000, όταν η Άγκυρα ανακοίνωσε πως λόγω ξηρασίας δε μπορούσε να τηρήσει τη συμφωνία της ροής του Ευφράτη κατά 500 m³/δευτερόλεπτο (Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002). Παρόλα αυτά, η σταθερότητα στην περιοχή δεν απειλήθηκε εκτενέστερα.

Για να γίνει πόλεμος για το νερό, σύμφωνα με τους Naff και Matson (1984) επιβάλλεται τα κράτη κατάντη των υδάτων να έχουν τα κατάλληλα μέσα ώστε να υπερκεράσουν την άμυνα των κρατών ανάντη των υδάτων, τα οποία λόγω θέσης είναι ενισχυμένα. Πιο συγκεκριμένα, οι δύο μελετητές προώθησαν ένα μοντέλο για την πιθανότητα ένοπλης σύγκρουσης στον Τίγρη και τον Ευφράτη, που στηρίζεται σε δείκτες τριών παραγόντων. Αυτοί οι παράγοντες είναι το ενδιαφέρον κάθε κράτους για το νερό, η γεωγραφική θέση τους και η ισχύς (εσωτερική- εξωτερική) που έχουν. Τις τρεις αυτές μεταβλητές τις μέτρησαν από το ένα (ως αδύναμη) έως το πέντε (ισχυρή). Πιθανότητες σύρραξης εγείρονται, όταν το άθροισμα αυτών είναι (σχεδόν) ίσο ανάμεσα σε δύο τουλάχιστον από τα εμπλεκόμενα κράτη, ανά περίπτωση. Για τον Τίγρη και τον Ευφράτη, τα αποτελέσματα είχαν ως εξής

Model Matrix for the Tigris- Euphrates System (1)

<u>State</u>	<u>Interest</u>	<u>Position</u>	<u>Power</u>	<u>Total</u>
Turkey	3	5	5	13
Syria	4	3	3	10
Iraq	4	1	4	9

Πηγή: Naff Th. and Matson R. (eds.), *Water in the Middle East: Conflict or Cooperation?* (Boulder, CO: Westview Press 1984)

Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, κατέληξαν πως υπήρξε πιθανότητα σύγκρουσης μεταξύ της Συρίας και του Ιράκ, καθώς το άθροισμα των μεταβλητών τους ήταν περίπου ίσο και η Τουρκία, που είναι το πιο ισχυρό κράτος, δεν έδειχνε το ίδιο ενδιαφέρον (Naff and Matson, 1984). Τα αποτελέσματα της θεωρίας τους επαληθεύτηκαν από τις εντάσεις μεταξύ της Συρίας και του Ιράκ στις αρχές του 1975. Όμως, οι συνθήκες στο περιφερειακό επίπεδο της Μέσης Ανατολής μεταβλήθηκαν και η έλλειψη του νερού οδήγησε σε μεταστροφή τις αναπλεκόμενες σχέσεις των κρατών, κυρίως αναφορικά με το ενδιαφέρον τους από την εκμετάλλευσή του, σε σημείο που να είναι και η Τουρκία πιθανό πια να εμπλακεί σε ένοπλη σύγκρουση.

Model Matrix for the Tigris- Euphrates System (2)

<u>State</u>	<u>Interest</u>	<u>Position</u>	<u>Power</u>	<u>Total</u>
Turkey	4	5	5	14
Syria	4	3	2	9
Iraq	4	1	2	7

Πηγή: Naff Th. and Matson R. (eds.), *Water in the Middle East: Conflict or Cooperation?* (Boulder, CO: Westview Press 1984)

Συμπερασματικά, μπορούμε να τονίσουμε πως οι εντάσεις την περίοδο 1930- 2001 ήταν συχνές για τα ύδατα του Τίγρη και του Ευφράτη ανάμεσα στα παρόχθια κράτη, με την Τουρκία να κάνει χρήση της πλεονεκτικής της θέσης ως μεγαλύτερο και ισχυρότερο κράτος εις βάρος της Συρίας και με τη δεύτερη, μη έχοντας τη δυνατότητα να προβεί σε πιο ριζικές λύσεις (όπως η απειλή πολέμου) να κινείται χρησιμοποιώντας περισσότερο διπλωματικά μέσα (διεθνείς οργανισμούς) και παρέχοντας στήριξη σε επαναστατικές ομάδες εχθρικές προς την Τουρκία, για την προώθηση των συμφερόντων της.

Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΣΥΡΙΑΣ- ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ (ΤΙΓΡΗ- ΕΥΦΡΑΤΗ) ΑΠΟ ΤΟ 2002 ΕΩΣ ΤΟ 2012

«Ανήκουμε στο τουρκικό έθνος,
στη μουσουλμανική θρησκεία και
στον ευρωπαϊκό πολιτισμό». Gökalp

Από το 2002 και ύστερα, παρατηρήθηκε μία στροφή στον τρόπο άσκησης της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας προς τις γειτονικές της χώρες στη Μέση Ανατολή. Η μεταστροφή αυτή συνδέεται άρρηκτα με τη συντριπτική νίκη του Κόμματος της Ανάπτυξης και της Δικαιοσύνης (*Adalet ve Kalkınma Partisi- AKP*) του Recep Tayyip Erdoğan στις βουλευτικές εκλογές (Νοέμβριος 2002).

Το κόμμα αυτό έχει δηλωμένες ρίζες στο νέο- οθωμανισμό του Özal και με κύριο εκφραστή του, για τις εξωτερικές υποθέσεις, τον Υπουργό Εξωτερικών της Τουρκίας, Ahmet Davutoğlu, προωθεί μία νέα εικόνα του τουρκικού κράτους βασισμένη σε διαμετρικά αντίθετες αρχές από εκείνες που αντιπροσώπευαν οι Κεμαλιστές, οι οποίοι κυριαρχούσαν στον τουρκικό πολιτικό και κοινωνικό βίο από τη «γέννηση» της Τουρκικής Δημοκρατίας και μετά. Ο Özal οραματιζόταν τη δημιουργία νέας πολιτικής ταυτότητας και κουλτούρας, ώστε να λαμβάνονται υπόψη ακόμη και τα ακραία εθνικιστικά στοιχεία που εκείνη την περίοδο (1987-1993) απειλούσαν την ενότητα του κράτους και παράλληλα, πίστευε στην εναρμόνιση της οθωμανικής παράδοσης με τις δυτικές αξίες (*Davutoğlu, 2010*). Ακολουθώντας τη συγκεκριμένη ιδεολογία, ειδικά για τη στάση της Τουρκίας προς τη Δύση, η θέση του κύριου εκφραστή της τουρκικής πολιτικής σκηνής σήμερα, αναπτύσσεται στο έργο του «*Στρατηγικό Βάθος*». Πρώτα, υπογραμμίζει την επανεμφάνιση και ισχυρή θέση της θρησκείας στον σύγχρονο πολιτικό διάλογο- ακόμη και στη φιλελεύθερη Αμερική- και ύστερα, διορθώνει τα κακώς λεγόμενα για το ιερό κείμενο του Κορανίου, τονίζοντας ότι παρουσιάζει θέσεις και αξίες χωρίς να τις επιβάλλει με συγκεκριμένο τρόπο, ακριβώς όπως συμβαίνει σε όλες τις μεγάλες θρησκείες (*Μαρκεζίνης, 2009*).

Τα ισλαμικά πολιτικά κόμματα (όπως το ΑΚΡ) στην γείτονα χώρα δεν έχουν καμία σχέση με τα ανάλογα κόμματα του Ιράν. Προώθησαν τη σύζευξη της θρησκείας με τις δυτικόστροφες κεμαλικές αρχές, τονίζοντας πως δε βρίσκονται σε σύγκρουση μεταξύ τους αλλά αλληλοσυμπληρώνονται (Καραμπελιάς, 1999). Η αλματώδης αύξηση της εκλογικής τους δύναμης μετά το μέσο του 20^{ου} αιώνα απορρέει και από τη δραστηριότητα των θρησκευτικών σχολείων μέσης εκπαίδευσης, των λεγόμενων *Imam- Hatip*, οι απόφοιτοι των οποίων καταλαμβάνουν σημαντικές θέσεις στη τοπική και δημόσια αυτοδιοίκηση. Αυτά τα εκπαιδευτικά ιδρύματα είναι ο βασικός μηχανισμός εξάπλωσης των διδαχών της θρησκείας στο νεανικό μέρος του πληθυσμού της Τουρκίας, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής. Κεντρική φιγούρα στην ανανεωτική πορεία της θρησκείας και του ενεργού ρόλου της στην πολιτική είναι ο ηγέτης της μεγαλύτερης ομάδας στην ισλαμική κοινότητα, η οποία έχει σαφή εθνικιστικό και μουσουλμανικό χαρακτήρα, ο Fethullah Güllen. Πρόκειται για έναν Τούρκο Μουσουλμάνο λόγιο, φιλόσοφο, συγγραφέα, ποιητή και επίτιμο ιεροκήρυκα, ο οποίος διακηρύττει με το έργο του τη δημιουργία μίας μοντέρνας πλουραλιστικής τουρκικής κοινωνίας, η οποία θα είναι όμως πιστή στην παράδοση (Καραμπελιάς, 1999). Το κυβερνών κόμμα συνδέεται άμεσα με το ισλαμικό δίκτυο στην Τουρκία. Είναι χαρακτηριστικό πως τόσο ο Πρωθυπουργός Recep Tayyip Erdoğan όσο και ο Υπουργός Εξωτερικών Ahmet Davutoğlu προέρχονται από τις τάξεις των *Imam- Hatip* και της ανανεωτικής ομάδας των *Fethullahi*.

Η θρησκεία, λοιπόν, λειτουργεί ως διπλωματικό μέσο επίτευξης στόχων στο εσωτερικό της Τουρκίας αλλά και με τους γείτονές της. Στο εσωτερικό, θεωρείται ως το κοινό σημείο γύρω από το οποίο μπορούν να συσπειρωθούν οι διαφορετικές εθνικότητες που την συναπαρτίζουν, αμβλύνοντας τις αποσχιστικές αντιθέσεις, κυρίως εκ μέρους του κουρδικού στοιχείου. Στο εξωτερικό, παρά τις διαφορές ως προς την πρόσληψη του Ισλάμ, το γενικότερο θρησκευτικό πλαίσιο είναι κοινό και αυτό ακριβώς τείνει να εκμεταλλευτεί προς όφελός της, η σύγχρονη τουρκική διπλωματία. Οι Μουσουλμάνοι πιστεύουν πως η κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα αντικατοπτρίζει την κοσμολογική, όλα είναι εκ προοιμίου δημιουργημένα και τίποτα δεν αυτορυθμίζεται, οπότε οι ανθρώπινες πράξεις στο σύνολο του βίου εξαρτώνται

άμεσα από το θεϊκό στοιχείο. Σε αντιστοιχία με τα παραπάνω, οι οντολογικές, αξιολογικές και πολιτικές αντιλήψεις είναι κοινές σε όλες τις διαφορετικές ομάδες, στις οποίες συγκεράζεται η ισλαμική θρησκεία και το σημείο αυτό είναι το κεντρικό της πολιτικής κουλτούρας τους (*Ηφαιστος, 2011*). Με το πρόσχημα της κοινής θρησκείας επιθυμεί να αποκαταστήσει τις σχέσεις της με τους αραβικούς λαούς, σχέσεις που είναι ιστορικά τεταμένες, και τελικά αυξάνοντας την ισχύ της να γίνει περιφερειακή δύναμη χαλιφατικού τύπου. Η ρητορική του Erdoğan δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας

“We in Turkey and the Middle East have replaced humiliation with dignity.

From Libya to Turkey the will of the people has revived a sense of common destiny.

This is now our region.”

(*Erdoğan, 2004 όπως αναφέρεται από τον Hakan Yavuz, M., 2006*). Η μεταβολή των μέσων που διαχειρίζονται οι εντολές της εξωτερικής πολιτικής της Άγκυρας στη Μέση Ανατολή, ακόμη και στο ζήτημα των υδάτων, έχει πλέον έντονα χαρακτηριστικά «ήπιας ισχύος». Το αποτέλεσμα των διεθνών αλλαγών που συντελούνται (η Τουρκία δεν έχει γίνει ακόμη δεκτή στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει χάσει πια τον σημαίνοντα ρόλο που είχε για την υπερδύναμη των ΗΠΑ κατά τη διάρκεια των ετών του Ψυχρού Πολέμου, το Ιράν απειλεί να γίνει πυρηνική δύναμη και τα αραβικά κράτη είναι συσπειρωμένα εναντίον της) είναι να δυσχεραίνεται η θέση της, καθώς δεν έχει τη δυναμική του παρελθόντος παρά την ταχεία οικονομική ανάπτυξη και τη σταθεροποίηση του πολιτικού συστήματός της εδώ και μία δεκαετία. Παράλληλα, η συριακή κυβέρνηση του Assad επιθυμούσε διακαώς να μη συγκαταλέγεται η Συρία σε χώρες που υποστηρίζουν την τρομοκρατία- πρόκειται για τη γνωστή λίστα που έχει καταρτιστεί από τις υπηρεσίες ασφαλείας των ΗΠΑ (*“state sponsors of terrorism”*)-. Σε συνάρτηση με τα παραπάνω, οι ενέργειες της υπερδύναμης στο βόρειο Ιράκ μετά την 11^η Σεπτεμβρίου θεωρήθηκαν από την Τουρκία επικίνδυνες ως άμεσα συνεπλεκόμενες με το κουρδικό ζήτημα, αφού λόγω των αμερικανικών επιχειρήσεων οι Κούρδοι του Ιράκ θα μπορούσαν να αναγκαστούν να μετοικήσουν και ως αποτέλεσμα αυτού, ίσως να ήταν η δημιουργία ενός ανεξάρτητου κουρδικού κράτους σε περίπτωση που ενώνονταν με τους Κούρδους της Τουρκίας και της Συρίας (*Oktav, 2009*). Τελικά, η αντίθεση των συμφερόντων των χωρών αυτών με την πολιτική των ΗΠΑ στη Μέση

Ανατολή λειτούργησε ως συνδετικός ιστός μεταξύ τους, όπως υποδηλώθηκε μεταγενέστερα (Oktav, 2009). Οι Τούρκοι πολιτικοί ηγέτες έκριναν σοφότερη και απαραίτητη την αλλαγή στον εργαλειακό χειρισμό των εξωτερικών υποθέσεων για να διασφαλιστεί η ειρήνη και η σταθερότητα στην περιφέρειά τους, άρα και το ισχύον καθεστώς (status quo), το οποίο και τους ευνοεί. Παράλληλα, στο νεοσύστατο αυτό σύστημα, οι αποφάσεις λαμβάνονται με τη συμμετοχή, έστω και τυπικά, παραγόντων από τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις ή τις συντεχνίες των επιχειρηματιών (Aras, 2009). Τα δίκτυα αυτά, που ασκούν πίεση στην πολιτική εξουσία σε όλα τα σύγχρονα κράτη, έτσι θεωρούν πως είναι μέρος της διαδικασίας λήψης των αποφάσεων οπότε και οι κυβερνώντες απολαμβάνουν τη στήριξή τους.

Ένας από τους παράγοντες που αναφέρθηκε παραπάνω στις διεθνείς συστημικές μεταβολές κρίνεται σκόπιμο εκ της σημασίας του να αναλυθεί περισσότερο. Πρόκειται για την τελική απόφαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το 2004, να δεχτεί στους κόλπους της την Δημοκρατία της Κύπρου χωρίς να προχωρήσει προς την ίδια κατεύθυνση και για την Τουρκία. Για την τουρκική πλευρά, το γεγονός αυτό ήταν απογοητευτικό και άξιο κριτικής, διότι παρά τις προσπάθειες εναρμόνισης με τα ευρωπαϊκά κριτήρια, χρησιμοποιήθηκε η ένταξη της Κύπρου ως τροχοπέδη για εκείνη της Τουρκίας, εξαιτίας της συνεχιζόμενης κρίσης μεταξύ των δύο κρατών και της αρνητικής στάσης κάποιων χωρών- μελών της Ένωσης (όπως η Γαλλία) να δεχτούν ως μέλος την Τουρκική Δημοκρατία (Uslu, 2009). Ως απότοκο αυτών, στόχος της «πολιτικής Davutoğlu» είναι να αυξήσει τη στρατηγική σημασία της χώρας του στην περιφέρειά της σε τέτοιο βαθμό, ώστε να υπερσκελίσει τις όποιες ευρωπαϊκές αμφισβητήσεις για την ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας (Uslu, 2009).

Επίσης, ο Ahmet Davutoğlu, ως εμπνευστής της νέας εξωτερικής πολιτικής του τουρκικού κράτους, βασίζεται σε γεωπολιτικούς όρους επιθυμώντας να εξαλείψει και τις ιστορικά κατεστημένες διαφορές με τον αραβικό κόσμο (Özcan, 2004). Ουσιαστικά, υποστηρίζει πως η Τουρκία μπορεί να συμβάλλει στην ειρηνική συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών, ακριβώς όπως συνέβαινε στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Μαρκεζίνης, 2009). Δηλαδή, την αρνητική εικόνα της Άγκυρας, η οποία έχει υιοθετηθεί από τους γείτονές της και τα χρόνια προβλήματα ανάμεσά τους

θα τα εξαλείψει μέσω μοχλών καλής γειτονίας, όπως είναι η σύναψη οικονομικών συμφωνιών και η χρήση πολιτιστικών κοινών στοιχείων. Οι διαπραγματεύσεις των Τούρκων κυβερνητικών υπαλλήλων με ομολόγους τους από την Ασία, την Ευρώπη και την Αφρική είναι κάτι περισσότερο από συχνές πλέον, για την επίλυση των διασυννοριακών προβλημάτων τους, με τους πρώτους να λειτουργούν όχι μόνο με βάση τα εθνικά τους συμφέροντα αλλά και ως διαμεσολαβητές για κρίσιμα θέματα των άλλων χωρών. Με αυτό τον τρόπο, η διεθνής εικόνα της Τουρκίας βελτιώθηκε σημαντικά.

Ανακεφαλαιώνοντας, η διάρθρωση της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, σύμφωνα με τον Υπουργό Εξωτερικών της και ανώτατο σύμβουλο του Πρωθυπουργού, επιβάλλεται να είναι ως εξής:

- Η Τουρκία πρέπει να αλλάξει το ρόλο της στον κόσμο και από κεντρική περιφερειακή δύναμη να γίνει παγκόσμια δύναμη. Η ιδιαίτερη γεωστρατηγική θέση της και το παρελθόν της (Οθωμανική Αυτοκρατορία) σε συνάρτηση με τον θρησκευτικό παράγοντα θα την βοηθήσουν στην επίτευξη αυτού του στόχου μέσα στην επόμενη δεκαετία.
- Η Τουρκία είναι ανάγκη να αλλάξει τις σχέσεις της με τις γειτονικές της αραβικές χώρες, με θετικό πρόσημο.
- Η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας από ακραιφνώς πολιτική ασφάλειας, είναι ευκαίιο να αποκτήσει, βασικά, οικονομική χροιά.
- Η ενδυνάμωση της τουρκικής οικονομίας θα επιτευχθεί πρώτιστα μέσω οικονομικών συμφωνιών με το Ιράκ, τη Συρία και τη Σαουδική Αραβία.
- Ως ανερχόμενη δύναμη, η Τουρκία πρέπει να λαμβάνει το ρόλο του διαμεσολαβητή σε συγκρούσεις ανά τον κόσμο και ειδικότερα, σε όσες λαμβάνουν χώρα στη Μέση Ανατολή (*Bengio, 2008*).

Οι αλλαγές που προέκυψαν από το συγκεκριμένο πολιτικό σκηνικό στην Τουρκία είναι εμφανείς, αφού πολλά από τα προβλήματα που υπήρχαν με τις χώρες της Μέσης Ανατολής είτε έχουν επιλυθεί είτε έχουν περάσει σε κατάσταση ύφεσης, όπως στην περίπτωση της Συρίας και του ζητήματος της εκμετάλλευσης των υδάτων του Τίγρη και του Ευφράτη.

Από τις πρώτες προσπάθειες καλής γειτονίας μεταξύ Δαμασκού- Άγκυρας που έγιναν από το 1998 (παράδοση του Ocalan από τη συριακή κυβέρνηση, διασυννοριακές αμοιβαίες στρατιωτικές ασκήσεις και επιχειρήσεις) μέχρι και τις ημέρες μας παρατηρούνται έντονες κινήσεις τουρκικής προσέγγισης προς την Συρία ειδικότερα, από ότι με τις υπόλοιπες αραβικές γειτονικές της χώρες, εξαιτίας των κοινών συνόρων τους και της επισφαλούς (για αμφότερες) σχέσης τους. Παράλληλα, οι αγαστές σχέσεις που θεμελιώθηκαν από το 2001 και μετά μεταξύ της Συρίας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης έδρασαν καταλυτικά και για την ανάπτυξη των διπλωματικών και οικονομικών σχέσεων της πρώτης με πολλά ευρωπαϊκά κράτη ξεχωριστά (*Hakki, 2006*). Η εξέλιξη αυτή δεν παραβλέφθηκε από την Άγκυρα. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός πως το θετικό κλίμα με τη Δαμασκό ξεκίνησε την ίδια, περίπου, χρονική περίοδο ενώ, οι τουρκικές κρούσεις προς την Ένωση ήταν όλο και πιο συχνές. Το 2001, Άγκυρα και Δαμασκός επικύρωσαν ένα διμερές πρωτόκολλο σχετικά με το εμπόριο, τον τουρισμό και την ενεργειακή ατζέντα (οι μεταξύ τους εμπορικές σχέσεις, εκείνη την χρονιά, άγγιξαν τα \$724.000.000 ενώ το 1998 ήταν σχεδόν μηδενικές (*Oktav, 2009*). Δύο χρόνια αργότερα, το Δεκέμβριο του 2003, εκπρόσωποι της τουρκικής κυβέρνησης επισκέφτηκαν τη Συρία για τη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων αναφορικά με την περιοχή της Αλεξανδρέττας και την τρομοκρατία και τον Ιούλιο του ίδιο έτους οι δύο χώρες υπέγραψαν στην Άγκυρα ένα ακόμη πρωτόκολλο (6^ο Τουρκοσυριακό Πρωτόκολλο), το οποίο περιελάμβανε ένα σημαντικό αριθμό διμερών συμφωνιών σχετικά με το εμπόριο, τον τουρισμό και κάποια εκπαιδευτικά προγράμματα (*Murinson, 2006*). Είναι άξιο λόγου πως πολλαπλά έχει αναλυθεί από την Άγκυρα η σημασία της ανάπτυξης των τουρκοσυριακών σχέσεων κυρίως στον οικονομικό τομέα. Η οικονομική δραστηριότητα θα εξασφαλίσει τη διείσδυση κατά τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο της υφιστάμενης

επιχειρηματικής δυναμικής της Μικράς Ασίας (από το Ικόνιο, την Καισάρεια και τα Άδανα προς την κατεύθυνση του Καχραμάν- Μαράς και του Γκαζί- Αντέπ) στη Συρία και, ταυτόχρονα, θα είναι το πιο ισχυρό αντίδοτο των τεταμένων πολιτικών σχέσεων με τη δημιουργία ενός κοινού πεδίου οικονομικών συμφερόντων (Davutoğlu, 2010).

Τον Ιανουάριο του 2004 ο Σύριος Πρόεδρος Bashar Assad τέλεσε επίσημη επίσκεψη στην Τουρκία, ύστερα από 57 χρόνια που είχε να την επισκεφτεί Σύριος αρχηγός κράτους (Murinson, 2006).

Παραταύτα, συγκεκριμένα για το ζήτημα των υδάτων του Τίγρη και του Ευφράτη ρίξεις συνεχίζουν να υπάρχουν για την εκμετάλλευση τους και περισσότερο για την απόδοση του Προγράμματος Νοτιοανατολικής Τουρκίας, που φαίνεται να είναι εις βάρος των άλλων παροχθίων κρατών, δηλαδή και της Συρίας.

Μέλη τριών βρετανικών Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων- “the Ilisu Dam Campaign”, “the Kurdish Human Rights Project” και “The Corner House”- ταξίδεψαν στη Συρία και στο Ιράκ το 2002 (29/1- 04/02/2002) με σκοπό να διερευνήσουν τα πιθανά αποτελέσματα της κατασκευής του φράγματος Ilisu από την κυβέρνηση της Άγκυρας αλλά και άλλα στοιχεία που αφορούσαν τα υπόλοιπα φράγματα (Joint Report of Fact-Finding Mission to Syria and Iraq, 2002). Πιο αναλυτικά, σκόπευαν να εξετάσουν το μέγεθος της οικονομικής βοήθειας από διεθνείς εταίρους προς την Άγκυρα για τα υδραυλικά έργα της και κατά πόσο λαμβάνονται υπόψη οι όροι του Διεθνούς Δικαίου για τα ύδατα που μοιράζονται ανάμεσα σε περισσότερα κράτη (ειδικότερα, την ενημέρωση και τη διαπραγμάτευση μεταξύ των παροχθίων κρατών). Επίσης, θα ανέλυαν τη μεταβολή της ετήσιας ροής των δύο ποταμών προς τα κατάντη παρόχθια κράτη εξαιτίας των φραγμάτων που έχουν ήδη κατασκευαστεί και τις επιπτώσεις της άρδευσης και της βιομηχανίας στην Τουρκία για τη Συρία και το Ιράκ (την αγροτική τους οικονομία, τη δημόσια υγεία και το περιβάλλον). Ακόμη, η επιτροπή αυτή αποσκοπούσε σε συνεδριάσεις με κυβερνητικούς εκπροσώπους από τα τρία εμπλεκόμενα κράτη- μέρη για να αποκτήσει μία εξακριβωμένη εικόνα για τις θέσεις

τους. Σημειώνεται πως, παρά τις επανειλημμένες προτάσεις, το Υπουργείο Εξωτερικών της Τουρκίας δεν εκπροσωπήθηκε από κανέναν.

Τα τελικά αποτελέσματα των εργασιών της ομάδας εκτός από ακριβή ήταν και απογοητευτικά. Το GAP έχει ήδη προξενήσει σημαντικές αλλαγές στη ροή του Ευφράτη ποταμού και εμφανείς αλλαγές σε εκείνη του Τίγρη ποταμού, τόσο από πλευράς ποσότητας του ύδατος όσο και από πλευράς ποιότητάς του (*Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*). Αντίστοιχα, στις όχθες του Ευφράτη στη Συρία και το Ιράκ τα ευρήματα έδειξαν αυξημένη αλμυρότητα που επηρεάζει άμεσα τις καλλιέργειες και τη ζωή των πολιτών αυτών των κρατών (*Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*).

Σχετικά με το φράγμα *Ilisu* στον Τίγρη ποταμό, η Συρία διεμήνυσε πως δεν είχε ενημερωθεί επαρκώς για το σχεδιασμό του και πως υπήρξε παραβίαση των διμερών συμφωνιών της με τη Τουρκία. Η Άγκυρα, αντίθετα, τόνισε πως η Δαμασκός είναι, ούτως ή άλλως, ενημερωμένη για το σύνολο του GAP και πως το μελλοντικό φράγμα δεν πρόκειται να επηρεάσει τη ροή του ποταμού (*Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*). Όμως, μία ανεξάρτητη μελέτη που πραγματοποιήθηκε από τον υδρολόγο Philip Williams και τους συνεργάτες του για την «Περιβαλλοντική Έκθεση Αξιολόγησης Επιπτώσεων» (*Environmental Impact Assessment Report –EIAR*), μετά από αίτηση της βρετανικής περιβαλλοντικής και ευαισθητοποιημένης για τα ανθρώπινα δικαιώματα ερευνητικής ομάδας “*The Corner House*”, οδηγήθηκε σε εκ διαμέτρου αντίθετα συμπεράσματα (*Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*). Μόνο η κατασκευή και η λειτουργία του φράγματος θα επιδράσει καταλυτικά στην υδρολογική εικόνα του ποταμού. Ο τρόπος της ροής του θα μεταβληθεί και θα δημιουργηθούν καθημερινές πλημμυρίδες μήκους 65χλμ, στα συριακά σύνορα. Ύστερα, το αρδευτικό τουρκικό πρόγραμμα *Cizre* σε ταυτόχρονη λειτουργία με το φράγμα θα μειώσει τη ροή των υδάτων τους καλοκαιρινούς μήνες σε τέτοιο σημείο, ώστε είναι πολύ πιθανό το νερό του Τίγρη να μη διασχίζει καν τα σύνορα της Τουρκίας. Η στρατηγική σημασία των παραπάνω έργων γίνεται ξεκάθαρη για τη μονοδιάστατη εκμετάλλευση από την χώρα ανάντη του Τίγρη ποταμού.

Επιπρόσθετα, οι τρεις τουρκικοί τεχνητοί παραπόταμοι του Ευφράτη- ο *Al-Sajur*, ο *Al-Balikh* και ο *Al-Khabur*- έγιναν σε γεωγραφική περιοχή, στην οποία το καλοκαίρι και το φθινόπωρο, τώρα, σταματάει εντελώς το φυσικό ρεύμα του ποταμού (*Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*).

Οι αποστραγγιστικές μέθοδοι του GAP για τη προστασία των καλλιεργήσιμων εδαφών είναι ανεπαρκείς, όσον αφορά την αποφυγή της εισχώρησης αυξημένης ποσότητας αλάτων και χημικών λιπασμάτων στο έδαφος και επίσης, δεν ακολουθούν τη διεθνή νομολογία για τα αποστραγγιστικά προγράμματα (*Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*). Εξαιτίας αυτών, αναμένεται να αυξηθούν τα επίπεδα αλάτων στο νερό του Ευφράτη, στην περίμετρο των τουρκοσυριακών συνόρων, στα 700mg/l, αριθμό που είναι πέραν του ανώτερου επιτρεπτού ορίου (600mg/l) για την ανθρώπινη κατανάλωση από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO)- στον παραπόταμο *Al-Balikh* η αλάτωση του νερού έχει καταγραφεί ήδη στα 2000 mg/l (*Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*). Καίριας σημασίας είναι και το γεγονός της μετατροπής του νερού από πόσιμο σε μη, για πολλές συριακές περιοχές που είναι γεωγραφικά παρακείμενες στα δύο ποτάμια. Πολλοί από τους κατοίκους τους έχουν αναγκαστεί να μετακομίσουν, επειδή δεν άντεχαν οικονομικά να πληρώνουν για να μπορούν να έχουν νερό καλής ποιότητας, είτε για τα κτήματά τους είτε ακόμη και για την επιβίωσή τους(*Joint Report of Fact- Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*).

Η Τουρκία βρέθηκε να παραβιάζει επί σειρά ετών τις συμφωνίες και τα πρωτόκολλα που έχει συνάψει με τα άλλα παρόχθια κράτη προτάσσοντας ελλιπείς δικαιολογίες. Ακόμη και στις περιπτώσεις κρατών- μελών του ΟΗΕ που δεν έχουν υπερψηφίσει τις συγκεκριμένες διατάξεις, οι γενικοί κανόνες της ενημέρωσης, της συμβολής και της διαπραγμάτευσης με τα άλλα κράτη, που έχουν δικαιώματα επί των κοινών υδάτων ή και επηρεάζονται από αυτά, είναι अपαράβατοι και δεδομένοι. Η τουρκική πλευρά δεν τηρεί ούτε καν αυτούς.

Ως απότοκο των παραπάνω, τα συμπεράσματα της ομάδας θεώρησαν αναγκαία τη λήψη προληπτικών μέτρων ενάντια στους κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι δύο χώρες κατάντη, από μέρους της διεθνούς κοινότητας. Τόνισαν πως επιβάλλεται να

σταματήσει η Τουρκία τα έργα στους δύο ποταμούς μέχρι να υπάρξει τριμερής συμφωνία και να παύσει, επίσης, η χρηματοδότησή τους από άλλα κράτη ή οργανισμούς, σύμφωνα με το πνεύμα του Διεθνούς Δικαίου (*Joint Report of Fact-Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*).

Οφείλεται, βέβαια, να επισημανθεί πως η Τουρκία έχει προβεί σε ενέργειες που να υποδηλώνουν κάποιου είδους συμβιβασμό για την εκμετάλλευση του Τίγρη και του Ευφράτη στη βάση της ευρύτερης πολιτικής που ακολουθεί από τις αρχές του αιώνα και μετά και η οποία εξηγήθηκε και αναλύθηκε παραπάνω και επακριβώς μέσω της θεωρίας του αμυντικού ρεαλισμού. Θεωρείται, πλέον, ζωτικής σημασίας το ύδωρ για την αειφόρο ανάπτυξη του τουρκικού κράτους και εφόσον έχουν συντελεστεί αλλαγές στο διεθνές σύστημα και η επάρκεια του νερού σταδιακά μειώνεται, η πολιτική στάση της Τουρκίας άλλαξε και στηρίζεται περισσότερο σε διπλωματικούς ελιγμούς.

Το 2001, μετά από επαφές με το συριακό Οργανισμό για την Ανάπτυξη της Υπαιθρου (*General Organization for Land Development- GOLD*), η διοίκηση του GAP δέχτηκε να συμμετάσχει- μέσω αντιπροσώπων της- σε διμερείς επαφές, οι οποίες και επαναλήφθηκαν στην Τουρκία με τελικό αποτέλεσμα την υπογραφή συμφωνίας στις 23 Αυγούστου του ίδιου έτους (*Kibaroglu, 2004*). Ουσιαστικά, με αυτό το κείμενο οι δύο χώρες επικροτούσαν σχέδια κοινής εκπαίδευσης του προσωπικού τους και ανταλλαγής της τεχνολογίας τους για τη διαχείριση των έργων τους. Επίσης, συμφωνούσαν στη συνδιοργάνωση σεμιναρίων στη Συρία ή στην Τουρκία, που θα μπορούσαν να συμμετάσχουν αντιπρόσωποι και άλλων αραβικών χωρών. Διαφορετική ώθηση στο πρόβλημα του νερού έδωσε μία νέα ρύθμιση που θεσμοθετήθηκε με αυτή τη συμφωνία, για «περιοχές διπλής προστασίας», μία από κάθε χώρα, οι οποίες θα ήταν αντικείμενο μελέτης, ευρύτερου σχεδιασμού και ανάπτυξης υπό την κοινή εποπτεία του GAP και της GOLD.

Ως συνέχεια αυτής της πρώτης προσέγγισης, το 2002 ο Πρόεδρος του GAP επισκέφτηκε την Συρία για να ταυτολογηθούν και να γίνουν πιο συγκεκριμένοι οι στόχοι που τέθηκαν το 2001 και εκπρόσωποι της συριακής κυβέρνησης

επισκέφθηκαν τα έργα του GAP για τη διαχείριση των ομβρίων υδάτων κοντά στα τουρκοσυριακά σύνορα (*Kibaroglu, 2004*). Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης στην Ανατολία, ο Υπουργός Γεωργίας της Συρίας *Taha al-Atrash* έκανε πρόσκληση επανασύστασης της κοινής επιτροπής του 1980, παρόλο που η Συρία ήταν εκείνη που είχε αρνηθεί να συμμετέχει στις εργασίες της από το 1993, πράξη αντίδρασης στις τουρκικές ενέργειες επί των δύο ποταμών (*Oktav, 2009*).

Είναι αξιοσημείωτο ότι σε καμία περίπτωση δε λήφθηκαν αποφάσεις για τα ζητήματα ύψιστης σημασίας (αμοιβαία αποδεκτός διαχωρισμός των υδάτων των δύο ποταμών, λύσεις για την ποιότητα και την ποσότητα του νερού προς τις κατάντη παρόχθιες χώρες από τη λειτουργία του GAP) και ότι οι διαπραγματευτές στάθηκαν σε ζητήματα χαμηλής και ευρύτερης σημειολογίας, όπως και στο παρελθόν. Με αυτό τον τρόπο καταδεικνύεται πως, παρά την εγγύτερη τουρκοσυριακή σχέση τα τελευταία χρόνια, το πρόβλημα είναι βαθύ και παραμένει ανεπίλυτο. Καταδεικνύεται επίσης ότι, υπό τις νέες συνθήκες, το άλλοτε προκλητικό έργο στην Ανατολία μετατράπηκε σε εργαλείο διαπραγματεύσεων και περαιτέρω φιλειρηνικών σχεδίων μεταξύ Δαμασκού και Άγκυρας. Σύμφωνα με το γράμμα του Διεθνούς Δικαίου, η Τουρκία επιβάλλεται να πιεστεί σε αμοιβαία αποδεκτή συμφωνία με τη Συρία από τη διεθνή κοινότητα, αφού το συγκεκριμένο πρόβλημα επηρεάζει άμεσα ανθρώπινες ζωές, πρώτιστα στην επιβίωσή τους και δευτερευόντως οικονομικά. Πολυάριθμο μέρος του πληθυσμού της Συρίας αλλά και της Τουρκίας ακόμη έχει δεχτεί τις αρνητικές επιπτώσεις του GAP (μείωση του πόσιμου νερού, αλάτωση του εδάφους, προβλήματα στις καλλιέργειες από τη μεταφορά χημικών ουσιών και λιπασμάτων, πλημμύρες, ανομβρία). Τα δικαιώματά τους είναι σημαντικό να υποστηριχτούν στις επερχόμενες διαπραγματεύσεις, λαμβάνοντας υπόψη πως το έργο δεν έχει ολοκληρωθεί.

Συμπερασματικά, συνάγεται ότι η συνεργασία στο θέμα των υδάτων του Τίγρη και του Ευφράτη, της δίκαιης κατανομής και εκμετάλλευσής τους από όλα τα παρόχθια κράτη, δεν είναι αδύνατη, εφόσον έχουν προηγηθεί προσπάθειες μεταξύ των εμπλεκόμενων κρατών. Παρόλα αυτά, είναι σαφές ότι, παρά τις κινήσεις που έχουν γίνει για σύμπνοια Συρίας- Τουρκίας, η έλλειψη ισορροπίας ισχύος και πολύ

περισσότερο, η σύγκρουση των συμφερόντων τους λειτουργούν καταλυτικά για την ανάπτυξη συγκρούσεων με αφορμή τα ύδατα στην περιοχή. Οι ιστορικές και ιδεολογικές διαφορές και τα ζητήματα ασφαλείας στην περιφέρειά τους, οδηγούν τη Δαμασκό και την Άγκυρα έτσι, ώστε η εκμετάλλευση των υδάτων να είναι δύσκολο να επιλυθεί. Η έλλειψη εμπιστοσύνης σε κανόνες καλής γειτονίας και ειρηνικής συνύπαρξης είναι ο κύριος παράγοντας που δυσχεραίνει τις διαπραγματεύσεις τους. Η δήλωση του πρώην Πρωθυπουργού της Τουρκίας Mesut Yilmaz στην αραβική εφημερίδα *Al-sharq Al-Awsat* τον Φεβρουάριο του 2001 είναι χαρακτηριστική

"We have completed works in almost 50% of the infrastructure and we are in the meantime working on the final stages, and we will extend the invitation to Syria to accept the inevitability of this project and to join negotiations on a rational use of waters. We are ready to deal fairly and generously, but the division of waters will not be equal, as the Euphrates, like any other Turkish river, should be basically used for serving the interests of the Turkish people."

(*Joint Report of Fact-Finding Mission to Syria and Iraq, 2002*). Από τα παραπάνω, γίνεται εύκολα αντιληπτό πως η σημασία των υδάτινων πηγών στη Μέση Ανατολή έχει αυξηθεί και οι τριγμοί μεταξύ κρατών που τα συνδιαχειρίζονται ως αποτέλεσμα έλλειψης καθορισμού των μεμονωμένων δικαιωμάτων τους, είναι αναπόφευκτοι. Δεν είναι αδύνατο να υπάρξει τελική συμφωνία ανάμεσα στη Συρία και την Τουρκία για τον Τίγρη και τον Ευφράτη, όμως δεν φαίνεται να μπορεί να πραγματοποιηθεί στο εγγύς μέλλον. Οποσδήποτε, οι ενδοπεριφερειακές συμμαχίες θα επηρεάζονται όσο η ποσότητα και η ποιότητα του νερού θα είναι αντιστρόφως ανάλογες της αύξησης του πληθυσμού σε αυτές τις χώρες ή των σχεδίων εκμετάλλευσής τους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Έχει καταστεί αδιαπραγμάτευτο ότι, η διαχείριση των υδάτινων πόρων των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη, από την Συρία και την Τουρκία, είναι ένα ζήτημα εξαιρετικά μεγάλης διάρκειας. Η σημασία τους και για τις δύο χώρες είναι τεράστια, όχι μόνο από πλευράς παροχής πόσιμου νερού αλλά και αρδεύσεων και παραγωγής υδροηλεκτρικής ενέργειας. Ειδικά για την Συρία, το μεγαλύτερο ποσοστό της εγχώριας παραγόμενης ενέργειας προέρχεται από τα υδροηλεκτρικά εργοστάσια κατά μήκος του Ευφράτη. Φυσικά, υπήρξαν προσπάθειες (και από τις δύο χώρες) προς επίλυσή του και πολλές φορές, κατέληξαν σε διμερείς συμφωνίες γύρω από αυτό. Όμως, τελικά το πρόβλημα της εκμετάλλευσης των υδάτινων πόρων είναι βαθύτερα πολιτικό, αγγίζει ιστορικές- οικονομικές- πολιτισμικές πτυχές δράπτοντας από τον γεωπολιτικό του χαρακτήρα.

Η Τουρκία και η Συρία είναι δύο γειτονικές χώρες, με μεγάλου μήκους κοινά χερσαία σύνορα, με έντονες τις φυλετικές και πολιτισμικές διαφορές μεταξύ τους (οι μεν Σύριοι είναι Σίιτες Άραβες, οι δε Τούρκοι Σουνίτες μογγολικής προέλευσης) που μοιράζονται δύο ποταμούς, υπό αμφίβολο ακόμα και σήμερα καθεστώς. Ο κύριος λόγος που το ζήτημα των υδάτων δεν είναι εύκολο να επιλυθεί είναι επειδή δεν εξετάζεται μονοδιάστατα ή τουλάχιστον σε συμφωνίες- πακέτα αναφορικά με την γεωργία ή το εμπόριο μόνο, αλλά πάντα συνδυαστικά με τα δύο κύρια χρόνια σημεία κρίσεων μεταξύ των δύο αυτών χωρών, τα οποία είναι το λεγόμενο κουρδικό ζήτημα και το ζήτημα της επαρχίας της Αλεξανδρέττας.

Από τα παραπάνω, διαπιστώνεται η δυσκολία για τους ασκούντες τη διπλωματία να προχωρήσουν προς αντικειμενικά μέτρα επίλυσης, όταν η ψυχολογία ρήξης είναι σταθερή και τεταμένη. Η Δαμασκός, παρά από μικρές διπλωματικές κινήσεις καλής γειτονίας, συνεχίζει να υποθάλλει το κουρδικό στοιχείο άμεσα (παρέχοντάς του

εξοπλισμό) ή έμμεσα (μη αποκηρύσσοντας το) καθώς αναγνωρίζει πως το θέμα των Κούρδων είναι το μόνο διαπραγματευτικό μέσο που διαθέτει για να ασκεί πίεση στην Άγκυρα ως προς τον Τίγρη και τον Ευφράτη. Επίσης, λειτουργεί με αυτό τον τρόπο για να διατηρεί την δυνατότητα προσέγγισης με ένα, μελλοντικά πιθανό, ανεξάρτητο Κουρδιστάν, το οποίο θα έχει πια εκείνο στα εδάφη του τις πηγές των δύο ποταμών και το οποίο, σαφώς, δε θα μπορεί να στραφεί προς την Τουρκία αλλά ούτε και προς το κατακερματισμένο, αμερικανικό υποχείριο και άρα αντίθετο σε απελευθερωτικές κινήσεις, Ιράκ. Ακόμη, η Αλεξανδρέττα αποτελεί για τη Συρία θέμα εθνικής υπερηφάνειας και στρατηγικής εμβέλειας, από το οποίο δεν πρόκειται να υπαναχωρήσει. Από την τουρκική πλευρά, τα 12.000.000 κουρδικού πληθυσμού των γειτονικών της κρατών (Ιράν, Συρία, Ιράκ) μαζί με τα 22.000.000 των Κούρδων της δημιουργούν μια εκρηκτική πληθυσμιακή και συνειδητοποιημένα εθνική κρίσιμη μάζα, ιδiazόντως απειλητική για την υπόσταση του υφιστάμενου τουρκικού κράτους (Μάζης, 1996). Η νέα ισλαμική κυβέρνηση της Τουρκίας, απειλούμενη από μία τέτοια πραγματικότητα, επανέφερε στο προσκήνιο το στοιχείο της θρησκείας, ως κοινό συνδετικό ιστό τόσο με τις μειονότητες στο εσωτερικό της χώρας όσο και με τους Άραβες γείτονές της. Στο ισλαμικό πολιτικό στερέωμα η ισλαμική παράδοση και η Οθωμανική ιστορία θεωρούνται πλήρως εναλλακτικά της δυτικής φιλοσοφίας και πολιτικής επιστήμης. Έτσι, με την χρήση αυτών των στοιχείων και το προκάλυμμα ότι επιζητεί την πολιτική και κοινωνική σταθερότητα στην περιφέρειά της, η Τουρκία προωθεί έμμεσα το προγραμματισμό της για μία πολιτική αυτάρκειας αναφορικά με τα υδάτινα αποθέματά της, ώστε να αυξήσει τη σχετική της ισχύ τόσο, όσο είναι αναγκαίο για να αποτελέσει τη μεγαλύτερη περιφερειακή δύναμη.

Έχοντας τη γνώση πως στην παρούσα έρευνα δε λήφθηκαν υπόψη όλες οι πτυχές του προβλήματος για την εκμετάλλευση του Τίγρη και του Ευφράτη από την Τουρκία και τη Συρία, επειδή η εξειδίκευση ήταν αναγκαία, καθώς κάτι τέτοιο θα μπορούσε να αποτελέσει εφιαλτήριο για ένα πιο μακρόπνοο πόνημα, το συμπέρασμα είναι πως το θέμα παραμένει ανεπίλυτο και εξελίσσεται συνεχώς.

Βιβλιογραφία

Ελληνική (Βιβλία και άρθρα)

Ήφαιστος, Π. (2011) *Εισαγωγικό Σημείωμα στο: Εναλλακτικές Κοσμοθεωρίες*. Αθήνα: Ποιότητα.

Καραμπελιάς, Γ. (1999) *Τουρκία, Θρησκεία και Κεμαλισμός*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μάζης, Ι. (1996) *Γεωπολιτική των Υδάτων στη Μέση Ανατολή: Αραβικές Χώρες, Ισραήλ, Τουρκία*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Μαρκεζίνης, Β. (2009) *Η Ελλάδα και το φαινόμενο Αχμέτ Νταβούτογλου*. Εφημερίδα «Το Έθνος». Ιούλιος 2009.

Νικολαΐδης, Απ. (2007) *Θρησκεία και Φόβος*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Νταβούτογλου, Α. (2010) *Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*. Αθήνα: Ποιότητα.

Νταβούτογλου, Α. (2011) *Εναλλακτικές Κοσμοθεωρίες*. Αθήνα: Ποιότητα.

Rodinson, M. (1980) *Ισλάμ και Καπιταλισμός*. Αθήνα: Κάλβος.

Ξενόγλωσση (Βιβλία και άρθρα)

Altinordu, A. (2010) *The Politicization of Religion: Political Catholicism and Political Islam in Comparative Perspective*. *Politics & Society*. 38 (4).

Aras, B. (2009) *Davutoglu Era in Turkish Foreign Policy*. In: Seta Foundation for Political, Economic and Social Research, Washington D.C., May 2009, Policy Brief: 32.

Art R.J. and Jervis, R. (2007) *International Politics: Enduring concepts and contemporary issues*. London: Pearson/ Longman.

Bengio, O (2010) *Turkey's Quiet Revolution and Its Impact on Israel*. Israel Journal of Foreign Affairs, 4 (1).

Çarkoğlu, A. and Eder, M. (2001) *Domestic Concerns and the Water Conflict over the Euphrates-Tigris River Basin*. Middle Eastern Studies. 37 (1).

Davutoğlu, A. (1998) *The Clash of Interests: An explanation of the world (dis)order*. Perceptions- Journal of International Affairs, 2 (4).

Eligur, B. (2010) *The mobilization of Political Islam in Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press.

Elman, C. (2007) *Realism*. In: Griffiths, M. (ed.) (2007) *International Relations Theory for the 21st Century*. New York: Routledge.

Erdogan, R.T. (2004) *Conservative Democracy and the Globalisation of Freedom*. In: Hakan Yavuz, M. (ed.) (2006) *The Emergence of a new Turkey. Democracy and the AK Party*. Utah: Utah University Press.

Güner, S. (2008) *Evolutionary Explanations of Syrian- Turkish water conflict*. In: Wiegandt, E. (ed.) (2008) *Mountains: Sources of Water, Sources of Knowledge*. New York: Springer.

Haftendorn, H. (2000) *Water and International Conflict*. Third World Quarterly, 21 (1).

Hakki, M.M. (2006) *Turkey, Water and the Middle East: Some Issues Lying Ahead*. Oxford: Oxford University Press.

Kibaroglu, A. (2004) *Water for Sustainable Development in the Euphrates- Tigris River Basin*. In: Proceedings of the 2nd Asia Pacific Association of Hydrology and Water. Singapore, 5-8 July 2004, *Resources Volume 2*.

Kliot, N. (2005) *Water Resources and Conflict in the Middle East*. New York: Routledge.

Kurdish Human Rights Project, The Ilisu Dam Campaign, The Corner House (2002) *Downstream Impacts of Turkish Dam Construction on Syria and Iraq: Joint Report of Fact-Finding Mission to Syria and Iraq. July 2002*.

Lewis, B. (2010) *Faith and Power. Religion and Politics in the Middle East*. Oxford: Oxford University Press.

Murinson, A. (2006) *The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy*. Middle Eastern Studies, 42 (6)

Naff Th. and Matson R. (1984) *Water in the Middle East: Conflict or Cooperation?* Boulder, CO: Westview Press.

Oktav, Ö.Z. (2009) *Water Dispute and Kurdish Separatism in Turkish- Syrian Relations*. The Turkish Yearbook of International Relations, 34 (1).

Özcan, G. (2004) *Turkey's Changing Neighborhood Policy*. The Turkish Yearbook of International Relations, 35 (1).

Sutch, P. and Elias, J. (2007) *International Relations: The Basics*. New York: Routledge.

The Adelphi Papers (1992) *The Tigris- Euphrates Basin Region*. The Adelphi Papers 32 (273).

Uslu, E. (2009) *Ahmet Davutoglu: the man behind Turkey's assertive foreign policy*. Eurasia Daily Monitor, 6(57).

Πανεπιστήμιο Πειραιώς